

10/2

A. HŁASKO PAWLICOWA

PAŃSTWA I KRAJE POZAEUROPEJSKIE

Z UWZGLĘDNIENIEM ICH STOSUNKU DO POLSKI

PRZEGLĄD
HISTORYCZNO - POLITYCZNY

CZĘŚĆ III

KRAKÓW 1937

GŁÓWNY SKŁAD W DOMU KSIĄŻKI POLSKIEJ W WARSZAWIE
i W KSIĘGARNI GEBETHNERA I WOLFFA W KRAKOWIE

A. HŁASKO PAWLICOWA

PAŃSTWA I KRAJE POZAEUROPEJSKIE

Z UWZGLĘDNIENIEM ICH STOSUNKU DO POLSKI

PRZEGLĄD
HISTORYCZNO - POLITYCZNY

CZĘŚĆ III

ZESZYT I

AZJA

KRAKÓW 1937

GŁÓWNY SKŁAD W DOMU KSIĄŻKI POLSKIEJ W WARSZAWIE
I W KSIĘGARNI GEBETHNERA I WOLFFA W KRAKOWIE

ERRATA.

Strona 17, wiersz 7--8 od dołu

jest: *Czang-Kai-Szek*, powinno być: *Czang-Kai-Szek*,

Strona 21, wiersz 21 od góry

jest: W III w. powinno być: W XIII w.

Strona 46, wiersz 5 od góry

jest: ludności obok powinno być: ludności; obok

WSTĘP

Do niedawna jeszcze zarówno geografia jak i historia uczyły nas, iż myśl twórcza ludzkości i jej energia czynu tkwi w Europie — reszta świata to tylko pole jej twórczości i jej eksploatacji. To pojęcie zachwiało się nieco w XX wieku, niemniej przeto stanowiło podstawę naszego światopoglądu.

Pożar wojny światowej, który objął płomieniami prawie całą kulę ziemską, odrazu zdevaluował przedwojenne mapy i podręczniki. Historia dokonała pogromu geografii politycznej. Świat wogóle zmienił swą postać. Żyjemy w okresie powolnej, ale stałej likwidacji roli Europy jako jego centrum. Obok niej istnieją dziś ośrodki myśli i energii od niej niezależne. Istnieje przede wszystkim Świat Nowy, którego ośrodkiem są Stany Zjednoczone Ameryki Północnej; zagarniają one coraz bardziej pod swój wpływ inne republiki amerykańskie, z drugiej zaś strony, zaczynają na swój sposób cywilizować i energicznie eksploatować Europę, którą przewyższają na wielu polach intensywnym tempem i doskonałą organizacją pracy.

Pomimo licznych braków, postępują w swym rozwoju politycznym i gospodarczym republiki południowo-amerykańskie. Dominia brytyjskie stają się coraz bardziej niezależnymi państwami. Do niedawna bierny i odosobniony Daleki Wschód jest obecnie ogniskiem największej w świecie aktywności politycznej. Ośrodek energii tego świata, Japonia przedstawia dziś pierwszorzędną potęgę polityczną i rywalizuje skutecznie pod względem gospodarczym z Europą i Ameryką.

Panowanie brytyjskie w Indiach jest coraz słabsze. Ferment przeciweuropejski zjawiał się na Półwyspie Indochińskim i w Indiach Holenderskich. Liczący przeszło 250 milionów ludności świat muzułmański zaczyna się emancypować. Ara-

bowie zmusili już Anglików do cofnięcia się w Egipcie, a Francuzów — w Syrii i wykazują dużą energię w Iraku, Palestynie, a zwłaszcza w królestwie Arabii Saudiji.

Reasumując powyższe, świat pozaeuropejski staje się coraz to mniej podatnym materiałem dla budowy imperiów europejskich i wchodzi na drogę skutecznego współzawodniczenia z Europą, z użyciem nowych, przyjętych od niej metod.

Pomimo tych, mówiących za siebie faktów, grzeszymy wciąż jeszcze ignorancją świata pozaeuropejskiego: widzimy wciąż ten świat z ciasnych ram, w których obracamy się w Europie.

Mało kto wie, że Indie pod względem zaludnienia dorównują niemal całej Europie, że Australia pod względem ustawodawstwa socjalnego kroczy na czele wszystkich krajów świata, że do niedawna rządzony autokratycznie Afganistan posiada liberalną konstytucję.

Nie uprzytamniamy sobie przestrzeni krajów egzotycznych. Nie zdajemy sobie np. dokładnie sprawy z tego, że Kanada zaledwie dałaby się pomieścić w Europie, że Argentyna jest siedem razy większa od Polski, a Persja co do obszaru przewyższa prawie trzykrotnie Francję.

Wytwarza to ciasny światopogląd i brak orientacji w ocenie doniosłości niektórych państw i wpływów, jakie odegrać mogą w zespole politycznym świata¹.

Wojna uświadomiła narody, że się właściwie przedtem wzajemnie nie znały. Dziś coraz częściej dają się słyszeć głosy, domagające się, by człowiek współczesny ogarniał jak najszersze winokręgi, by nie ignorował żadnego, chociażby najodleglejszego narodu.

Należałoby zerwać z pojęciami starej geografii i nauczyć naszą młodzież mierzyć ten świat miarą na jaką zasługuje.

W zrozumieniu powyższych braków, zainicjowaliśmy niniejsze kompendium. Zadaniem jego jest podanie treściwych wiadomości o przejawach życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego krajów pozaeuropejskich. Uwzględnione zostały przede wszystkim państwa suwerenne, to jest całkiem niez-

¹ V. R. Dmowski: Świat powojenny. Warszawa, 1931.

leżne, w drugim zaś rządzie dominia, liczne dziś jeszcze państwa lenne, protektoraty, sfery wpływów, mandaty i kolonie.

Osobne miejsce poświęciliśmy stosunkom państw pozaeuropejskich do Polski oraz życiu żywiołu polskiego na emigracji.

Wydaję tę książkę w nadziei, że przyda się ona zarówno nauczycielom jak i uczniom. W pierwszym rządzie uczniom szkół licealnych. Budząc zainteresowanie całą ludzkością, wszystkimi państwami, krajami i narodami wprowadzi dorastającą młodzież w sferę zagadnień bardzo aktualnych i rozszerzy jej pogląd na człowieka i jego rolę w świecie. Nauczycielowi zaś ułatwi oparcie nauki historii o tło ogólnoświatowe, z którego poszczególnymi etapami wyłonią się silniej zaakcentowane dzieje wybitnych narodów.

A. HŁASKO PAWLICOWA.

Kraków 1937.

ŹRÓDŁA:

- E. Romer: Powszechny Atlas Geograficzny. Lwów, 1928.
Mały Rocznik Statystyczny. Warszawa, Gł. Urz. Statyst.
Wiadomości Statystyczne. Warszawa, Gł. Urz. Statyst.
Kwartalnik Statystyczny. Warszawa, Gł. Urz. Statyst.
Świat w Cyfrach. Książnica Atlas 1936.
Rynki zbytu: wyd. Państw. Instyt. Eksportowego.
Handel Zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, Gł. Urz. Statyst.
Polonia zagranicą: wyd. P. W. K. 1929.
Loth: Geografia polityczna. Kraków, 1926.
Zieliński: Mały słownik pionierów kolonialnych. Wyd. Ligi Morsk. i Kol.
St. Pawłowski i E. Romer: Geografia i podróżnictwo. Kraków, 1918.
(Polska w Kulturze Powszechnej).
St. Pawłowski: Kraje i morza pozaeuropejskie. Lwów 1935.
Société des Nations:
 Annuaire Statistique. 1936.
 Questions Economiques et Financières. 1935.
 Revue de la Situation Economique Mondiale.
The Wordle Almanac and Book of facts, New York 1936.
The March of Man, London 1935 (The Encyclopædia Britannica).
The Statesman's Year Book, London 1936.

Azja

(Obszar około 44,2 miliona km². Ludności około 1.140 milionów).

Azja jest największym kontynentem świata, rojowiskiem ludów¹ rozmaitego pochodzenia, kolebką ras, kultur, religii i wielkich ruchów ludzkości.

Wystarczy rzucić okiem na polityczną mapę Azji, by się przekonać: 1) że blisko połowę tego kontynentu tworzą posiadłości państw europejskich, 2) że punkt ciężkości Azji leży w jej południowo-wschodniej części; tu skupia się 4/5 jej ludności, tu również znajdują się jej najważniejsze państwa. Na czoło narodów azjatyckich z początkiem tego stulecia wysunęła się wyspiarska Japonia, która od zwycięskiej wojny z Rosją (1905) prowadzi politykę wybitnie imperialistyczną — dąży do hegemonii nad Azją. O wpływy na ludne Chiny rywalizują z nią (z małym coprawda skutkiem) Stany Zjednoczone Am. Półn. Północną Azję zajęła Rosja, a opanowawszy Kaukaz dotarła do granic Persji. W Azji pld. posiadają bogate kolonie W. Brytania, Francja i Holandia. Ponadto Anglia sprawuje mandat nad Palestyną i Kerakiem i wywiera silny wpływ na Tybet, Afganistan, Persję, Irak i Syjam.

Ludy Azji opierają się jednak coraz silniej dążnościom do opanowania ich przez państwa obce. Opozycja ta pod hasłem: «Azja dla Azjatów», «Wschód dla Wschodu» znajduje podatny grunt w Chinach, Indiach i w Arabii. Europeizacja Wschodu odbywa się w przyspieszonym tempie. Turcja, Persja, Syria, Palestyna wykazują dziś znaczne pod tym względem postępy. W parze z tym idzie jednak żywy ruch narodowy i budzić się zaczyna przywiązanie do starej rodzimej kultury. Azja uchodzi za płonący wulkan, który poczyna zagrażać Europie. — Groźbę tę stanowią przedewszystkiem olbrzymie masy wciąż wzrastającej ludności. Z drugiej strony, Azja, dzięki swym bogactwom naturalnym, kryje w sobie duże możliwości rozwoju gospo-

¹ Ludy Azji należą do rasy żółtej (2/3 ludności), białej i czarnej.

darczego. Do niedawna przeludnione jej kraje były pierwszorzędnym konsumentem towarów europejskich, dziś ekspansja polityczna wielkich ludów Azji, czyli t. zw. «żółte niebezpieczeństwo» zaczyna grozić Europie nie tylko zabranieniem jej dotychczasowych rynków zbytu, ale co gorsza, zalewem jej przez tańszy towar japoński, chiński i indyjski. Azja pod względem politycznym i gospodarczym weszła już na drogę walki konkurencyjnej z Europą.

Cesarstwo Japonia (Dai Nihon Teikoku)¹.

*Stolica Tokio z portem Jokohamą (około 6 milion. mieszk.).
Główny Port Kobe (ok. 855.000 mieszk.).*

Państwo wyspiarskie. Japonia właściwa obejmuje cztery wielkie wyspy: Hondo (Honsziu), Szikoku, Kiusziu, i Hokkaido oraz przylegające do nich przeszło 500 małych wysp. Łącznie obszar 382.000 km². Ludności z górą 70 milion. (przeszło 2/3 ludności mieści się na w. Hondo). Przeciętna gęstość zaludnienia 180 meszk. na 1 km². Wskutek przeludnienia (roczny przyrost ludności około 1 miliona) znaczna emigracja².

Struktura ludnościowa na ogół jednolita. Japończycy należą do rasy żółtej: są mieszaniną ludności tubylczej — Ainów, oraz Malajów, Koreańczyków i pld. Chińczyków. Język japoński posiada wiele zapożyczeń, zwłaszcza z chińskiego. Obcokrajowców (przeważnie Chińczyków) kilkadziesiąt tysięcy.

Religia narodowa — szintoizm oparta na kulcie sił natury i przodków oraz na czci cesarza (mikada) i mężów zasłużonych ojczyźnie³. Bardzo rozpowszechniony jest buddyzm (liczne sekty). Około 150.000 chrześcijan różnych wyznań (najwięcej prawosławnych). Zupełna tolerancja religijna.

Stosunki gospodarcze. *Przeszło połowa ludności oddaje się rolnictwu* (³/₅ gruntu — drobna własność ziemską). Uprawa *ryżu* (główny produkt spożywczy ludności — trzecie miejsce w produkcji światowej), jęczmienia, pszenicy, prosa, soi, kukurudzy itp. Produkcja roślin przemysłowych: *herbaty* (piąte miejsce w świecie), trzciny i buraków cukrowych, rzepaku, tytoniu, konopi, lnu. Warzywnictwo, owocarstwo i kwieciarstwo

¹ Wielkie Cesarstwo Japońskie.

² Zwłaszcza do Korei i Mandżurii.

³ Szintoizm liczy kilkanaście sekt.

rozwinęte w całym kraju. Kultura jedwabnika (*1. miejsce w świecie w prod. naturalnego jedwabiu*). Racjonalna gospodarka leśna.

Hodowla bydła słabo rozwinięta. Chów koni. *Rybołówstwo morskie* (*1. miejsce w świecie*; ryba obok ryżu podstawowy produkt żywnościowy).

Produkcja górnicza. *Brak* dostatecznej ilości *najważniejszych surowców*. Produkcja węgla (*6. miejsce w świecie*), żelaza i stali, *miedzi*, manganu, cynku, nafty, soli, *srebra*, złota, siarki (*3. miejsce w świecie*), pirytu (*2. m. w świecie*).

Przemysł fabryczny bardzo rozwinięty i stale się wzmaga. Przemysł włókienniczy i tkacki, zwłaszcza dział *jedwabniczy* i *bawełniczy*, metalurgiczny, budowa okrętów, elektryczny, ceramiczny (wyroby z porcelany i emalii), celuloidowy (*2. miejsce w świecie w produkcji sztucznego jedwabiu*), cementowy, zapalniczy, papierniczy, szklany, galanteryjny, zabawkarski. Przemysł spożywczy (rafinerie cukru, konserwy rybne). Artystyczny przemysł domowy-wszelkiego rodzaju. Charakterystyczną cechą przemysłu japońskiego jest *taniość towarów* powodowana długością dnia roboczego, taniością sił roboczych (masowe zatrudnienie kobiet i dzieci), wielką ilością sił elektromotorycznych.

Handel japoński stale wzrasta obejmując coraz to szersze rynki zbytu w Azji, Afryce i Europie. *Wywóz jedwabiu* i wyrobów z jedwabiu (najwyższa pozycja w wywozie), wyrobów z bawełny (tkaniny, odzież), węgla, porcelany, szkła i wyrobów z emalii, zapalek, zabawek, maszyn, miedzi, kamfory, herbaty, konserw rybnych. Bilans handlowy zrównoważony. Główne ogniska przemysłu i handlu: *Osaka* («Manchester Wschodu» — z górą 3 miliony mieszk.), *Kobe*, *Tokio* z *Jokohamą*, pozatym: *Nagoja* (z górą milion mieszk.), *Muroran*, *Kioto* (dawna stolica, przeszło milion mieszk.)¹. Język handlowy angielski. *Ogromna flota handlowa* (*3. miejsce w świecie*) w dalszej rozbudowie. Japonia posiada 42 porty.

Jednostka monetarna: jen = ok. 1,5 zł.

Mimo wspaniałego rozwoju przemysłu i świetnej koniunktury eksportowej, Japonia z powodu małej ilości uprawnej ziemi (nędza wieśniaków) i niedostatecznej ilości surowców znajduje się w *ciężkich warunkach gospodarczych*. Przyczyniają się do tego klęski żywiołowe (trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów, powodzie i posuchy). Budżet państwowy wykazuje stały deficyt.

¹ Urbanizacja Japonii postępuje wciąż naprzód.

Komunikacja. Długość linii kolejowych około 22.500 km. Słaby rozwój automobilizmu. Wielki ruch okrętowy. Komunikacja lotnicza.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia konstytucyjna. Konstytucja z 1889 r. Panujący od 1926 r. cesarz (mikado)¹ *Hirohito* (z dynastii utrzymującej się nieprzerwanie od początku istnienia państwa). Mikado (uważany za świętego i nieomylnego) sprawuje w całej pełni władzę wykonawczą przez gabinet ministrów, mianowanych przez niego i przed nim odpowiedzialnych. Parlament dwuizbowy. Izba wyższa (panów) składa się z książąt krwi, markizów, hrabiów, wicehrabiów, baronów, przedstawicielei Cesarskiej Akademii Nauk, osób mianowanych przez cesarza i 66 przedstawicielei płacących największe podatki. Izba poselska składa się z posłów wybieranych na przeciąg lat 4. głosowaniem powszechnym obywateli płci męskiej powyżej 25 lat wieku. (Obecnie 466 posłów). Kolonie są pozbawione prawa wyborczego.

Podział administracyjny Japonii właściwej na 11-cie okręgów (47 prefektur).

Siła zbrojna. Armia lądowa około 280.000. *Ogromna flota wojenna* (3. miejsce w świecie). Flota powietrzna. Służba wojskowa obowiązkowa. Militarizm japoński czyni z dniem każdym postępy. Japonia przystąpiła do trzykrotnej rozbudowy swojej floty wojennej; rozbudowuje również flotę powietrzną.

Dzieje. Pierwotni mieszkańcy Japonii — Ainowie (dziś na wymarciu)² podlegli najazdowi plemion mongolsko-tunguskich oraz Malajów. W pierwszych wiekach naszej ery owe zdobywcze plemiona wytworzyły dość silną organizację państwową. Na przełomie VIII i IX wieków nastąpiło zlanie się kultu narodowego z buddyzmem. Okres XIII — XVII w. jest okresem rozkwitu w Japonii ustroju feudalnego, podobnego do tego, jaki panował w Europie w wiekach średnich. Państwo składało się z kilkudziesięciu oddzielnych państweczek, pozostających pod panowaniem dziedzicznych władców — *dajmios*, którym podlegała rycerska szlachta *samurajów*. Cesarz był raczej zwierzchnikiem religijnym niż świeckim. Od XV wieku rządził za niego t. zw. szogun (wódz), posiadający władzę dziedziczną. XV i XVI w. są okresem zamorskiej ekspansji Japonii, zwłaszcza w kierunku mórz południowych. Z Europejczykami zetknęli się Japończycy w XVI wieku³. Z początkiem XVII w. szogun *Yeasu* — wy-

¹ Mikado — «Syn Nieba».

² Ainowie zamieszkują Sachalin i półn. Japonię.

³ Pierwsi misjonarze przybyli do Japonii już w XIV wieku.

bitny mąż stanu — ukrócił samowolę możnowładców i zamknął Japonię dla cudzoziemców z powodu nadużyć jakich się dopuszczali Europejczycy. Dopiero w połowie XIX wieku Stany Zjednoczone zmusiły Japonię do otwarcia kilku portów; za nimi zawarły z nią traktaty handlowe inne państwa. W 1868 r. genialny cesarz *Mutshito* obalił szogunat i ustrój feudalny. Stolicę przeniesiono z Kioto do Tokio (dawne Edo). Od tej chwili Japonia, otwarta dla cywilizacji europejskiej, rozpoczyna okres gorączkowej pracy przyswajając sobie szybko europejskie urządzenia techniczne i zdobywając kulturę materialną i wzrastając w potęgę militarną. W 1875 r. Japonia rozszerza swe panowanie na wyspy Kurylskie, Boruńskie i Liu-Kiu. W r. 1889 mikado nadaje państwu konstytucję. Zwycięstwo nad Chinami (1895) daje Japonii wyspy Formozę i Pescadores oraz kontrolę nad Koreą, zaś zwycięstwo nad Rosją — pld. Sachalin, Kwantung² z Port- Arturem i Dalnim (Dairen) i zarząd kolei pld. mandzurskiej (pokój w Portsmouth 1905). W 1910 r. Korea została przez Japonię anektowaną. Dzięki tym zwycięstwom państwo japońskie zwiększyło niemal w dwójnasób swe terytorium.

Podczas wojny światowej Japonia stanęła po stronie ententy zajmując kolonie niemieckie Kiauczau i Czingtau. Następnie wzięła czynny udział w konferencjach pokojowych i wstąpiła do Ligi Narodów. Traktat wersalski oddał pod jej mandat wyspy niemieckie na wschodzie, na północ od równika. W 1932 r. Japonia korzystając z osłabienia Chin, oderwała od nich Mandżurię tworząc z niej odrębne państwo pod swym protektoratem. Popadłszy wskutek tego w konflikt z Ligą Narodów wystąpiła z niej w 1933 r. Z początkiem 1936 r. wybuchła w Japonii rewolucja wojskowa stłumiona przez rząd. Rosnąc szybko w zasoby materialne i ludność Japonia jest dziś pierwszorzędną potęgą polityczną. Nie tylko Mandżuria i znaczna część Chin północnych, ale także prawie cała Mongolia znajduje się w sferze jej wpływów¹. Akcja Japonii sięgnęła nawet do Turkiestanu kierując tamtejszym powstaniem przeciw Chinom. Wzrastająca ekspansja Japonii na Pacyfiku niepokoi zarówno Stany Zjednoczone jak i państwa europejskie, zwłaszcza ZSRR³, co wywołuje *naprężenie stosunków na Dalekim Wschodzie*.

Kolonie i mandaty. Politycznie i administracyjnie (na podstawie specjalnych umów i traktatów) związane są z Japonią następujące posiadłości: 1) *Chosen (Korea)*. Obszar 221.000

¹ Patrz Mandżuria i Chiny.

² Kwantung — pld. część półwyspu Liantung w Mandżurii.

³ Japonia zajmując ptn. część Mandżurii zajęła kolej wschodnio-chińską, wależącą do Rosji sowieckiej.

km². Ludności ok. 24 milion. Gł. miasto **Keidzo**. Dawne niezależne królestwo. Koreańczycy należą do rasy żółtej, są wyznawcami Konfucjusza i Buddy. Kraj bogaty w minerały. Wywóz ryżu, tytoniu, *bawełny*, jedwabiu, konopi, *grafitu* (2. m. w prod. świat.), złota. 2) *Wyspa Taiwan (Formoza)*. Obszar 36.000 km². Ludności przeszło 5 milion. Gł. miasto **Taihoku**. Wywóz *kamfory* (1. miejsce w prod. świat.) i olejku kamforowego, cukru, herbaty, ryżu. Do Formozy są administracyjnie przyłączone wyspy *Pescadores* (Rybackie) — ob. 100 km² z ludnością ok. 60.000. 3) *Karafuto (Sachalin płd.)*. Ob. 36.000 km². Ludności przeszło 320.000. Gł. miasto **Tojohara**. Wywóz węgla i ryb. 4) *Kuantung* (dzierżawa). Ob. 3.700 km². Ludn. ok. 1,5 milion. Gł. miasto **Dairen** (wolny port). Siedziba rządu **Riodżum**. Unia celna z Mandżurią.

Japonia właściwa łącznie z posiadłościami azjatyckimi obejmuje obszar około 679.000 km² z ludnością ok. 100 milion.²

W Oceanii¹ mandat: archipelagi **Mariany** (z wyjątkiem wyspy **Guam**), **Karoliny**, **Palau** i **Marszalla**. Łącznie ob. 2.100 km² z ludn. ok. 100.000. Gł. miasto **Karol**. Siedziba rządu **Parao** (na Karolinach). Produkcja fosforytów, orzechów kokosowych, kopy.

Kultura. Podłożem kultury japońskiej była kultura chińska³ i hinduska, które Japończycy na swój sposób przerobili i rozwinęli. Japończycy przyjęli naukę Buddy i alfabet chiński. Pismo japońskie jest zjaponizowanym pismem chińskim. Jego system spowodował wielkie różnicowanie stylów zależnie od większych lub mniejszych domieszek chińszczyzny. Japońska literatura przez długi czas ulegała wpływom chińskim, dopiero z końcem VIII wieku język japoński zwyciężył w poezji i prozie. Okres politycznej izolacji sprzyjał wytworzeniu własnej swoistej kultury. Gdy Japonia w połowie ubiegłego stulecia dopuściła znowu do siebie prądy cywilizacji europejskiej — przetworzyła je po swojemu. Na wzór Europy Japończycy zorganizowali swą armię, zbudowali flotę, rozwinęli lotnictwo, rozbudowali wielki przemysł, przyjęli wszelkie wynalazki europejskie, zreformowali na wzór europejski szkolnictwo, a nawet ustrój państwa; umieli jednak ustrzec przed obcymi wpływami i zachować umiejętnie skarby swej kultury duchowej. Japończycy wykazują duże zdolności artystyczne, które się objawiają w ich architekturze i malarstwie. Słynną jest grafika japońska. Oświata ludowa stoi na wysokim poziomie. Istnieje przymus szkolny. *Minimalny procent analfabetów*. Bardzo rozwinięte szkolnictwo zawodowe.

¹ W Mikronezji.

² Dane statystyczne nie są ścisłe.

³ Patrz kultura chińska.

5 uniwersytetów państwowych i 41 uczelni o poziomie uniwersyteckim¹.

Stosunek do Polski. Podstawą stosunków gospodarczych między Japonią i Polską stanowi umowa handlowa i nawigacyjna z r. 1922. Z powodu trudności komunikacyjnych państwa te nie utrzymują bliższych stosunków handlowych. Japonia sprowadza z Polski wyroby z żelaza i cynku (blachę cynkową), rury hydrauliczne, wyroby z drzewa, przędzę, zwłaszcza wełnianą; wywozi do Polski głównie tłuszcze roślinne, nasiona oleiste, kamforę, jod, tkaniny jedwabne.

Japońska delegacja przy Lidze Narodów brała udział w rozpatrywaniu spraw mniejszościowych w Polsce i sprawy gdańskiej.

Japonię zamieszkuje ok. 300 Polaków, skupionych przeważnie na pld. Sachalinie; zatrudnieni są głównie w rolnictwie i rzemiosłach.

Republika Chiny (Czung Hua Min Kuo²).

Stolica Nankin (ok. 635.000 mieszk.). Główny port i największe miasto Szanghaj (ok. 3.260.000 mieszk.)³.

Chiny właściwe. Obszar ok. 4.418 000 km². Ludności ok. 450 milion.³ (Rozmieszczenie bardzo nierównomierne). Naturalny przyrost ludności hamują: wielka śmiertelność niemowląt, epidemie, klęski elementarne i wojny domowe. Przeludnienie i brak przemysłu powodują znaczną emigrację, zwłaszcza do Mandżurii.

Struktura ludnościowa naogół jednolita. Chińczycy należą do rasy żółtej. Język chiński należy do grupy syjamsko-chińskiej języków indochińskich. Język potoczny rozpada się na liczne narzecza, z których najbardziej jest znany «*kuan hua*» — «język urzędowy». Obcokrajowców ok. 1/2 miliona (z Europejczyków najwięcej Rosjan).

Religia. Chińczycy wyznają różne religie: konfucjonizm (warstwy oświecone), taoizm, buddyzm. W rzeczywistości w szerokich masach istnieje religia oparta na czci sił przyrody, kulcie przodków i wierze w czary i gusa. Duża jest liczba (około

¹ Japonia stworzyła szkolnictwo w Korei i prowadzi tam energiczną akcję oświatową.

² «Kraj ludzi kwiecistego środka».

³ Statystyka chińska jest w chaotycznym stanie, wskutek czego nie można podać dokładnych danych.

10 milionów)¹ muzułmanów (w Chinach pld.), przeszło 3 milion chrześcijan, przeważnie katolików. Tolerancja religijna.

Stosunki gospodarcze. *Kraj wybitnie rolniczy*. Uprawa roli bardzo intensywna². Przeszło 80% ludności oddaje się rolnictwu. Drobna własność ziemska przeważa. Uprawa *ryżu* (główny produkt spożywczy ludności — pierwsze miejsce w produkcji światowej), *pszenicy*, jęczmienia, prosa, kukurydzy, roślin strączkowych, zwłaszcza *soji*. Produkcja roślin przemysłowych: *herbaty* (4. miejsce w świecie), *bawełny* (3. miejsce w świecie), trzciny cukrowej, indygo, tytoniu, lnu, konopi, sezamu. Rozwinięte warzywnictwo, owocarstwo i kwieciarstwo. *Kultura jedwabnika* (2. miejsce w świecie w produkcji naturalnego jedwabiu). Gospodarka leśna na niskim poziomie.

Produkcja hodowlana nieznaczna. Przeważnie bawołów i nierogacizny. Rozwinięta hodowla królików i drobiu, zwłaszcza *kur. Rybołówstwo*.

Produkcja górnicza. *Wielkie bogactwa kopalniane* mało wyzyskane i przy pomocy obcych kapitałów. *Pokłady węgla kamien. najbogatsze na świecie* (eksploatowane od dwóch tysięcy lat), rudy żelaza, *miedzi* (jedne z najbogatszych w świecie); cyna, cynk, złoto, srebro, ołów, rtęć, bizmut, *sól, wolfram* i *antymon* (1. miejsce w produkcji świat.), pokłady ropy naftowej, glina porcelanowa, kryształ górski, molibden.

Przemysł fabryczny. Aczkolwiek przemysł chiński modernizuje się szybko³, Chiny są wciąż jeszcze krajem drobnego przemysłu i rękodzielnictwa i *wielkim rynkiem zbytu dla towarów zagranicznych*. Przemysł włókienniczy (ogromne przedsiębiorstwa bawełny, jedwabiu i wełny), hutniczy, fabryki zapalek i papierosów; przem. metalowy w zaczątkach. Od wieków znany jest chiński przemysł jedwabniczy, ceramiczny (porcelana), papierniczy i lakowy. Przemysł spożywczy (gorzelnie, młyny, cukrownie). Charakterystyczną cechą przemysłu chińskiego jest jego taniać⁴.

Nowoczesny przemysł fabryczny jest prawie wyłącznie

¹ Statystyka chińska jest w chaotycznym stanie, wskutek czego nie można podać dokładnych danych.

² Chińczyk słynie jako dobry rolnik i ogrodnik.

³ Ogniska nowożytne o przemysłu powstają nad dolnym Jangcykiangiem.

⁴ Patrz przemysł japoński. Robotnik chiński z powodu swej wytrwałości i poprzestawiania na małym jest niebezpiecznym konkurentem każdego innego robotnika.

w rękach cudzoziemców, względnie finansowany przez obce kapitały.

Handel. Do czasu wielkiej wojny Anglia zajmowała pierwsze miejsce w handlu z Chinami. Po wojnie wysunęły się na czoło w stosunkach handlowych U. S. A. i Japonia. *Wywóz jedwabiu*, bawełny, wełny, wyrobów włókienniczych, porcelany, oleji roślinnych, tłuszczów technicznych, ryżu, *herbaty*, *soji*, orzechów ziemnych, sezamu, jaj, szczeciny, *cynty*, miedzi, antymonu, wolframu, molibdenu, skór, futer. Bilans handlowy wybitnie ujemny. Główne ogniska przemysłu i handlu: **Szanghaj**¹, **Hankou** (przeszło 1½ milion. mieszk.), **Kanton** (około miliona mieszkańców). Inne miasta o ludności przeszło milionowej: **Peiping** (dawny Pekin), **Hangczou**, **Tientsin** (koncesja włoska). Zagraniczny handel Chin pozostaje dotychczas w rękach mocarstw obcych. W handlu w użyciu język angielski. *Flota handlowa niewielka.*

Jednostka monetarna: dolar narodowy (juan) = ok. 1,6 zł. System pieniężny nie jest uporządkowany.²

Komunikacja. Chiny są pokryte gęstą siecią dróg bitych, obecnie bardzo zaniedbanych. Długość linii kolej. tylko 20.000 km. Bardzo słaby ruch automobilowy. Brak wielkich linii okrętowych. Ożywiona żegluga przybrzeżna i rzeczna.

Ustrój państwowy. Republika. Konstytucja z 1912 r., wzorowana na konstytucji U. S. A. Parlament dwuizbowy. Silna władza prezydenta. Obecnie wskutek nieuregulowanych stosunków wewnętrznych i walk domowych³ panuje stan bezparlamentarny. W opracowaniu nowa konstytucja.

Podział administracyjny Chin właściwych na 18 prowincyj. Na czele każdej stoją gubernatorzy (mandaryni) cywilny i wojskowy.

Siła zbrojna. Armia lądowa według planu z 1912 r. — ok. 360.000. Zwalczające się wzajemnie armie gubernatorów rozporządzają do półtora miliona żołnierzy i są zaopatrywane przez zagranicę w nowoczesną broń. Marynarka wojenna przestała istnieć po buncie 1923 r. Obecnie Chiny budują flotę wojenną. Teoretycznie służba wojskowa obowiązkowa, w rzeczywistości — ochotnicza.

¹ W Szanghaju zbiegają się linie morskie łączące Europę, Azję i Amerykę. Miasto to jest założone na wzór europejski, przez jego port przechodzi przeszło 50% importu i blisko 40% eksportu Chin.

² System pieniężny Chin oparty jest na srebrze.

³ Patrz Dzieje.

Dzieje. Aczkolwiek Chiny są jednym z najstarszych ognisk kulturalnych świata, źródła do poznania tego kraju pochodzą dopiero z początkiem 1. tysiąclecia przed Chr. W zaraniu dziejów Chiny stanowiły zlepek państwów feudalnych, zajmujących obszar nad średnim biegiem rzeki Żółtej (Hoangho). W trzecim wieku przed Chr. zostały zjednoczone przez władców dynastii Ts'in. Dynastia Han (202 przed Chr. — 220 po Chr.) rozszerzyła granice państwa, wzmocniła władzę cesarską i wprowadziła buddyzm. Za dynastii *T'ang* (618 — 906), której władza sięgała od Pacyfiku do Morza Kaspijskiego i od Mongolii po Indie, Chiny przeżywają okres świetności i dobrobytu. Po upadku tej dynastii i po półwiekowym rozdrobnieniu jednoczy znowu państwo (960) dynastia Sung. Od 1125 r. zaczyna się era wielkich najazdów (Tunguzów, Mongołów). W 1279 r. Chiny wchodzi w skład olbrzymiego państwa mongolskiego¹. W roku 1363 uwolniwszy się od zależności mongolskiej wzmocniły swoje państwo pod władcami z dynastii narodowej Ming, za których nawiązały kontakt z Europą (początek XVI w.)². Dynastię tę usunęła w r. 1644 dynastia tungusko-mandżurska *Ts'ing* (Mandżu), która z biegiem czasu zchinizowała się i która panowała aż do roku 1911. Za panowania tej dynastii Chiny przeżywają nowy *okres świetności*: podbijają Mongolię, Turkiestan, Tybet, Birmę i Nepal. Z końcem XVIII w. rozpoczyna się polityczny upadek państwa z równoczesnym zapoczątkowaniem akcji ekonomicznego podboju Chin przez Europejczyków, przedewszystkiem Anglii. Chiny dążyły do odgradzenia się od wpływów Europy, ale t. zw. wojna »opiumowa« z Anglią (spowodowana konfiskatą dostarczonego przez Anglików opium) zakończyła się porażką Chin i otworzyła ten kraj dla handlu zagranicznego (traktat w Nankinie w 1842 r. — odstąpienie Anglikom Hongkongu). Od tego czasu Chiny zaczynają popadać w coraz większą zależność od wielkich państw Europy, od Japonii i od Stanów Zjednoczonych.

Przez lat kilkadziesiąt Chiny zmuszone były do zawierania z różnymi państwami coraz to nowych traktatów, za każdym razem bądź to tracąc część swego terytorium, bądź też zrzekając się któregoś ze swych praw suwerennych. Państwa europejskie i Japonia zaczęły zajmować niektóre porty wraz z okolicą, a w większych miastach zakładać swoje, niezależne od władz miejscowych, autonomiczne dzielnice (koncesje); obejmowały również kontrolę nad większością linii kolejowych, pocztami, cłami, monopolem solnym itp. Wyzysk ze strony cudzoziemców

¹ Patrz Mongolia.

² Chrześcijaństwo uzyskało wstęp do Chin już w połowie VII w.

spowodował powstanie pseudo-chrześcijańskich T'si pingów przeciw dynastii Mandżu. Powstanie to (1850—1854) obróciło połowę Chin w perzynę. W wojnie z Japonią (1894—1895) Chiny tracą Koreę i inne posiadłości¹. W roku 1900 tajne organizacje chińskie wywołały powstanie przeciw cudzoziemcom (t. zw. powstanie Bokserów)², które zostało stłumione przez wspólną ekspedycję państw europejskich, Japonii i Stanów Zjednoczonych. Łała następne są dalszym upadkiem Chin, pomimo wysiłków cesarzowej Czu-hi i świętego dyplomaty Li-hungczang'a. W roku 1905 »twórca nowych Chin« *Sun-ya-t-sen* domaga się wypędzenia dynastii mandżurskiej i proklamuje program rewolucyjny. *Rewolucja wojskowa 1911 r.* doprowadziła do abdykacji dynastii Mandżu w osobie małoletniego władcy Pu-Yi i ogłoszenia w Nankinie republiki (1911). Ośrodek państwa chińskiego przeniósł się z północy na południe. W wojnie światowej Chiny stanęły po stronie ententy, po wojnie wstąpiły do Ligi Narodów. Walka o emancypację z pod wpływów europejskich i silne prądy komunistyczne wywołały w Chinach *wojnę domową*.

Zwalczając się wzajemnie, a będący na żołądie mocarstw zagranicznych, gubernatorzy (generałowie) doprowadzili kraj do anarchii politycznej i upadku gospodarczego. To osłabienie Chin spowodowało oderwanie się od nich Mongolii i Mandżurii³. Obecnie zwycięża w Chinach kierunek nacjonalistyczny. Narodowe stronnictwo ludowe (Kuo-min-tung) dąży do wywalczenia całkowitej niezależności kraju i reorganizacji jego w duchu demokratycznym. Chociaż w Chinach istnieje jeszcze szereg rządów naprawdę silnym jest *Rząd Centralny* nankiński (z prezydentem republiki Ling-Sen'em), który roztoczył dziś swe wpływy na dwie trzecie kraju i rozszerza je coraz bardziej. Inicjatorem zjednoczenia Chin i faktycznym dyktatorem jest marszałek Czang-Kai-Szek, który zwalcza rządy komunistyczne i konserwatywną północ (Pekin)⁴.

Mimo utraconych prowincyj, Chiny są nadal *jednym z największych państw na ziemi*. Oswobodzenie kraju z wojsk obcych i zniesienie koncesyj otworzyło przed nimi *nowe pole rozwoju*. Szarpane wojnami wewnętrznymi nie są jednak w stanie zdobyć się na energiczniejszy opór wobec zakusów (dążącej

¹ Patrz Japonia.

² Bokserami nazywano w Europie członków tajnych stowarzyszeń chińskich.

³ Patrz: Japonia, Mandżuria, Mongolia.

⁴ Istnieje projekt nadania półn. Chinom autonomii i połączenia ich różnym związkiem z Rządem Centralnym.

do objęcia nad nimi protektoratu) Japonii ani na większą samodzielność gospodarczą.

Przynależne kraje. W zależności od Chin są: *Turkiestan Wschodni (Sinkiang)*. Obszar 1.425.000 km². Ludności ok. 2³/₄ miliona. Gł. miasto Ili. Ludność b. mieszana: Uzbekowie, Turcy, Kirgizi, Chińczycy i inni. Ślady kultury greckobuddyjskiej. Prod. zboża, owoców, wełny, bawełny, jedwabiu, futer. *Ogromne złoża mineralne* bardzo mało eksploatowane. Krajem zarządza gubernator mianowany przez centralny rząd chiński. Turkiestan dąży do uniezależnienia się (w 1934 r. ogłosił niepodległość). Silne wpływy Rosji sowieckiej. *Tybet*. Ob. około 1.150.000 km². Ludności ok. 2 milion. (częściowo koczownicza). Stolica Lassa. Tybetańczycy należą do rasy żółtej. Religia — lamaizm (forma buddyzmu). Hodowla owiec, koni, jaków. Łowiectwo. Wywóz wełny, skór, rogów, piżma, złota, boraksu. Ustrój teokratyczny. Kraj rządzony przez mnichów (lamów). Naczelnikiem państwa jest dalej lama¹. Zależność od Chin luźna. Poziom kulturalny ludności niesłychanie niski. Silne wpływy Anglii².

Republika Mongolia³).

Stolica Ulan Bator Hoto (Urga — z górą 100'000 mieszk.). Bez dostępu do morza. Obszar ok. 1.526.000 km². Ludności przeszło 540.000⁴. Mongolowie należą do rasy żółtej, są przeważnie koczownikami. Religia — buddyjski lamaizm. Główne zajęcie ludności — hodowla bydła (owce, konie, wielbłądy). Wielkie bogactwa kopalniane (węgiel, rudy żelaza, ołów, cyna, miedź, srebro, złoto) b. mało eksploatowane. Wywóz wełny, bydła, skór, futer. Handel skupia się przeważnie w pobliżu klasztornych osiedli. Moneta obiegowa — tuchrik. Komunikacja motorowa w zączętku. Republika socjalistyczna (radziecka) W r. 1924 ogłosiła niepodległość. Republika Tannu-Tuwa (patrz Azja sowiecka).

¹ Dalaj lama uważany jest za inkorporację żyjącego Buddy.

² Tybetańczycy posiadają bogatą i ciekawą literaturę.

³ Mongolia (płn.-wsch. część wyżyny śródokowo-azjatyckiej, obszar ok. 3.360.000 km²) była od wieków rojowiskiem ludów koczowniczych, które stworzyły wysoko rozwiniętą kulturę pasterską. Mongołowie zasłynęli z tego, iż w XIII w. utworzyli pod panowaniem Temudżina (Dżingischana) olbrzymie państwo od Oceanu Spokojnego po Morze Czarne.

Mongolia zewnętrzna tworzy Republikę Mongolię i republikę Tannu-Tuwa. Mongolia wewnętrzna (południowa), wcielona do Chin właściwych, w r. 1935 również ogłosiła niepodległość. Część Mongolii została przyłączona do cesarstwa Mandżuko. Granice polityczne między Mandżuko i Mongolią nie są jeszcze ustalone. W podzielonej Mongolii dają się zauważyć dążności unifikacyjne.

⁴ Dane statystyczne nie są pewne.

U ujścia Sikiangu ważne posiadłości europejskie: angielski Honkong i portugalskie Macao.

Kultura chińska. Chińczycy wytworzyli w ciągu wieków swoistą kulturę. Jest to jedna z najstarszych kultur świata. Język chiński jest najbardziej rozwiniętym językiem świata. Literatura chińska (poezja) sięga 2400 lat przed Chr. Największy rozkwit nauki, poezji i sztuki przypada na dynastię T'ang¹ (największy poeta chiński Li T'ai-Po; znakomity malarz Jen-Li-Pen). W VIII w. powstaje w Chinach najstarsza w świecie Akademia Umiejętności (Hanlin). W tym okresie Chiny były najbardziej cywilizowanym państwem świata. Kulturę chińską przyjęły ludy Azji wschodniej i środkowej². Pismo chińskie³ odegrało na Dalekim Wschodzie rolę ważniejszą niż łacina w Europie, i do dziś dnia stanowi łącznik między niektórymi narodami. Wynalazki chińskie przedostały się do Europy. Ogólno-ludzka cywilizacja zawdzięcza Chinom cztery wielkie wynalazki: papier, druk, proch strzelniczy, busolę oraz wiele mniejszych, jak porcelana, tusz i inne. W Chinach wychodził najstarszy w świecie (V wiek) dziennik. W XV w. za dynastii Ming'ów została ułożona największa encyklopedia świata. Malarstwo chińskie wywarło wpływ nie tylko na sztukę koreańską i japońską, ale nawet na malarstwo europejskie (Leonardo da Vinci, rokoko francuskie, sztuka Whistlera). Plastyka chińska i architektura monumentalna zawdzięczają swój rozkwit buddyzmowi. «Wielki mur» chiński uważany jest za największe dzieło fortyfikacyjne na ziemi; dziełem również wysoko posuniętej techniki jest dziś zaniedbany «Kanał Cesarski». Muzyka chińska b. starożytna i posiadająca odrębną zasady teoretyczne znajduje się dziś w stanie zupełnego upadku. Chiny dały kilka poglądów religijno-filozoficznych na świat i życie (konfucjonizm⁴ i taoizm). Podniósłszy raz wysoko swoją kulturę Chińczycy odgrodzili się od kultur innych. Konsekwentnie prowadzona przez nich polityka zamkniętych wrót spowodowała zastój i skostnienie ich cywilizacji. Dopiero w ostatnich dziesiątkach lat pod wpływem emigracji oraz stosunków handlowych, konserwatywni Chińczycy zaczęli czerpać wzory z Europy i z Ameryki przyswajając sobie wynalazki, a nawet niektóre zwyczaje europejskie. Stosunki ich wewnętrzne pozostały jednak jeszcze b. konserwatywne, a obyczaje ich są pod wielu względami zupełnie sprzeczne z naszymi. Podstawą ustroju społecznego Chin jest nie jednostka, ale rodzina. Ludność dzieli się na uczonych, chłopów, rze-

¹ Dynastia T'ang (618—906).

² Chiny zaszczyliły swą kulturę Japonii i Korei.

³ Pismo chińskie jest wyrazowe i ideograficzne.

⁴ Konfucjusz — VI w. przed Chr.

mieślników i kupców. Ogromne znaczenie w życiu Chińczyków odgrywają wszelkiego rodzaju związki zawodowe (nawet żebraków i złodziei). Obecny kodeks prawny chiński jest wzorowany na europejskim, ale pozostaje w znacznej mierze martwą literą.

Istnieje przymus szkolny. W 1905 r. wprowadzono szkolnictwo na modłę zachodnią. Chińczycy posiadają liczne szkoły ludowe. Ostatnio wprowadzono uproszczoną metodę czytania. Analfabetów jest jeszcze około 50%, ale liczba ich stale się zmniejsza. 10 uniwersytetów. Znaczna liczba młodzieży chińskiej kształci się za granicą. W 1917 r. t. zw. «renesans chiński» wprowadził mowę potoczną jako język literacki. Zarówno klasyczny jak i nowoczesny teatr chiński oraz film (ogromna produkcja filmowa) odgrywa znaczną rolę w życiu kulturalnym Chin. Stosunek do Polski W 1928 r. Polska zawarła z Chinami traktat przyjaźni i traktat handlowy, oparte na zasadach równości i wzajemności. Chiny wywożą do Polski głównie nasiona oleiste i tłuszcze techniczne oraz herbatę, orzechy, tytoń; sprowadzają z Polski tkaniny wełniane, przędzę, papier i nieco wyrobów żelaznych. Polska ma z Chinami saldo handlowe wybitnie dodatnie.

Cesarstwo Mandżuko (Manchu-tigo¹).

Stolica Hsinking (ok. 150'000 mieszk.) Główny port Jing-kou (ok. 145'000 mieszk.). Największe miasto Harbin (ok. 1/2 miliona mieszk.).

Dawna północno-wschodnia część Chin. W skład Mandżuko wchodzi Mandżuria i część Mongolii. Łącznie *obszar ok. 1'416'000 km². Ludności ok. 35 milionów. Mandżurowie należą do rasy żółtej.* Język pokrewny chińskiemu. Obcokrajowcy: Japończycy², Koreańczycy i pewien procent Europejczyków, najwięcej Rosjan. W użyciu języki chiński, japoński i rosyjski.

Religia — buddyzm i szamanizm.

Stosunki gospodarcze. Gleba jedra z *najżyźniejszych w świecie.* Uprawa *soji*, pszenicy, kukurydzy, prosa, ryżu — miejscami: lnu, bawełny, tytoniu; produkcja cukru. Kultura jedwabnika. Dziewicze puszcze. Hodowla bydła rogatego, owiec, koni. Znaczne bogactwa kopalniane: węgiel, rudy żelaza, nafta, ołów, *złoto*, srebro, azbest. Górnictwo i przemysł (produkcja stali i żelaza) w stadium rozwojowym. Wywóz pszenicy, soji, węgla. Bilans handlowy ujemny.

¹ «Wielkie Cesarstwo».

² Mandżuria była dawniej terenem emigracji chińskiej: przyjmowała rocznie około miliona kolonistów. W ostatnich latach można zauważyć bardzo silną reemigrację chińską, której miejsce zajmują przybysze z Japonii i Korei.

Większe miasta i ośrodki handlowe: **Mukden, Harbin**. Mandżuria jest krajem o *wielkiej przyszłości gospodarczej*, ze względu na przestrzenie niewyżyskanej jeszcze ziemi i znaczne bogactwa kopalniane; dostarcza Japonii w olbrzymiej ilości żywności i jest rynkiem zbytu dla przemysłu japońskiego.

Jednostka monetarna: juan = ok. 4,45 zł.

Komunikacja słabo rozwinięta, długość linii kolejowych ok. 6.000 km.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia konstytucyjna. Konstytucja z 1934 r. Panujący od r. 1934 cesarz *Kang Teh*. Ciało prawodawcze składa się ze 100 członków, wybieranych na trzy lata, w połowie wyznaczonych przez rząd centralny, w połowie zaś polecanych przez rządy prowincjonalne. Senat jest instytucją doradczą. Prawo wyborcze przysługuje wszystkim obywatelom płci męskiej narodowości mandżurskiej od 25 roku życia.

Dzieje. Najdawniejsze dzieje Mandżurii wypełnione są najazdami hord mongolskich i wschodnio-sybirskich. W X wieku nastąpiło pierwsze ich osiedlenie. Założone w ten sposób państwo podbiło Chiny i Koreę i przybrało nazwę państwa Kin. W III w. zostało ono wcielone do olbrzymiego państwa mongolskiego². Po jego upadku w 1368 r. rozpadła się Mandżuria na szereg państw dzielnicowych. W r. 1573 wybija się plemię *Mandżu*, którego władcy zjednoczyli państwo (ks. Nurchaczi), rozszerzyli jego granice i w 1644 r. zasiedli na tronie chińskim. W ten sposób powstało ogromne imperium, w skład którego wchodziły Chiny, Mongolia, Mandżuria, Tybet, Turkiestan, Korea, Birma i Nepal. Dynastia Mandżurska z biegiem czasu zchińszczyła się i panowała do 1911 r.³. Od końca XIX w. Mandżuria staje się terenem wzmaganą wpływów obcych, zwłaszcza rosyjskich i japońskich. Rosja uzyskała od Chin koncesję na budowę kolei południowo-mandżurskiej (1894), co stało się jedną z przyczyn wojny rosyjsko-japońskiej w 1904 r. W 1931 r. Japonia wkroczyła do Mandżurii, oderwała ją od Chin i utworzyła z niej w r. 1932 *odrębne państwo*, na czele którego stanął jako regent były cesarz Chin — książę Pu-Yi. W r. 1934 ks. Pu-Yi koronował się jako cesarz Kang Teh i promulgował konstytucję. Po zwycięskiej wojnie z Chinami Japonia przyłączyła do państwa Mandżuko prowincje mongolskie Dzehol i Czahar. Poza to niezależne państwo Mandżuko jest *pod kontrolą polityczną i gospodarczą Japonii* i jej terenem kolonizacyjnym.

¹ Kolej pld. mandżurska znajduje się w rękach Japonii.

² Patrz Mongolia.

³ Patrz Chiny.

Kultura. Ścierają się wpływy najnowszej cywilizacji amerykańskiej ze średniowieczną kulturą mongolską.

Stosunek do Polski. Kolonia polska w Mandżukuo liczy ok. 5.000 osób. Główny ośrodek Harbin, który posiada szkoły powszechne, dwa gimnazja, kościół, kilka stowarzyszeń, z których najważniejsze — «Gospoda Polska». W Harbinie wychodzą czasopisma «Tygodnik Polski» i «Daleki Wschód».

Republika Turcja (Türk Dżemhurijeti).

Stolica Ankara¹ (ok. 100.000 mieszk.). **Główny port Stambuł**² (Konstantynopol — ok. 1 milion. mieszk.).

Państwo azjatycko-europejskie. Obszar 763.000 km² (w tym w Europie 24.000 km²). Ludności ok. 17 milion. (w tym w Europie ok. 1½ milion.).

Struktura ludnościowa naogół jednolita (z wyjątkiem Stambułu będącego kalejdoskopem narodowości). Osmanowie zaliczani są do odmiany rasy żółtej. Język turecki należy do rodziny języków turko-tatarskich pnia uralsko-altajskiego. Nieliczne mniejszości narodowe: Kurdowie,⁴ Grecy, Ormianie, Żydzi. Ok. ½% obcokrajowców.

Religia muzułmańska (islam sunicki; ok. 10% szyitów)⁵. Rozdział kościoła i państwa. Ok. 2% chrześcijan.

Stosunki gospodarcze. **Rolnictwo.** Wysoko postawiona uprawa *tytoniu*, bawełny, sezamu (2 miejsce w prod. świat.), zbóża, śliwek, winogron, owoców, jarzyn. Kultura jedwabnika.

Hodowla bydła rog., owiec i *kóz angorskich*. Rybołówstwo.

Bogactwa kopalniane mało wyzyskane. Produkcja *chromu* (60% prod. świat.), cynku, manganu, ołowiu, soli, antymonu, boraksu, asfaltu, szmirglu, pianki morskiej, kamienia litograficznego, miedzi; w małych ilościach — węgla, nafty, złota, srebra.

Przemysł fabryczny słabo rozwinięty. Tartaki, młyny, cementownie, przędzalnie i tkalnie bawełny i jedwabiu, wyrób *dywanów smyrneńskich*. Pięcioletni rządowy plan gospodarczy (1934—39) przewiduje wielką rozbudowę przemysłu.

¹ Ankara (dawniej Angora) zmienia się szybko z małego miasteczka na miasto europejskie.

² Obszar bez jezior i moczarów.

³ Istambul.

⁴ Kurdowie są pochodzenia mieszanego, mówią jęz. irańskim.

⁵ Sunnici — tradycjonalisci muzułmańscy uznający sunnę (komentarz do koranu). Szyci — sekta muzułmańska odrzucająca sunnę.

Handel nieznaczny. *Wywóz* tytoniu, rodzynek, fig, orzechów, sezamu, jęczmienia, bawełny, opium, dywanów, jedwabiu, węgla, chromu. Bilans handlowy dodatni. Główne ośrodki przemysłu i handlu: Stambuł, Smyrna, Brussa. Niewielka flota handlowa.

Jednostka monetarna: funt turecki = ok. 4,2 zł.

Komunikacja słabo rozwinięta; długość linii kolejowych ok. 6.000 km.

Ustrój państwowy. Republika. Konstytucja z 1925 r. (oparta na t. zw. Statucie Organicznym z 1924 r.), zmodyfikowana w 1928 r. Władzę prawodawczą sprawuje jednoizbowe Zgromadzenie Narodowe, którego członkowie wybierani są na 4 lata (obecnie 283 członków). Prawo wyborcze przysługuje obywatelom płci obojga mającym ukończonych lat 18 i umiejącym czytać i pisać. Funkcje senatu sprawuje Rada Państwa, której członkowie mianowani są przez prezydenta państwa. Na czele rządu stoi prezydent, wybierany przez Zgromadzenie Narodowe z pośród jego członków na cztery lata z prawem reelekcji. Prezydentem Turcji od r. 1923 jest Mustafa *Kemal Atatürk*. Gabinet ministrów odpowiedzialny jest przed Zgromadzeniem Narodowym. Mniejszości narodowe są ograniczone w swych prawach obywatelskich.

Podział administracyjny kraju na 70 wilajetów.

Siła zbrojna. Armia lądowa ok. 140.000. Nieznaczna marynarka wojenna. Służba wojskowa obowiązkowa.

Dzieje. Państwo tureckie wywodzi się od państwa Seldżuków, które w XIII w. zostało podbite przez jedno z plemion tureckich zamieszkujących niegdyś Turan. Od władcy Osmana I (1288—1326) przyjęło nazwę *państwa osmańskiego*. Właściwym organizatorem państwa według praw koranu był następca Osmana — Urchan, za którego Turcy usadowili się na stałe w Europie.

Za panowania sultana Murada I (druga połowa XIV w.) Turcy zajęli Trację i przenieśli swą stolicę do Adrianopola, następnie podbiwszy Serbów (bitwa na Kosowym Polu 1389) i Bułgarów oraz zajawszy Macedonię i Tessalię umocnili się na Półwyspie Bałkańskim. W r. 1453 Mahomet II zdobywszy Konstantynopol położył kres państwu Bizantyńskiemu. W drugiej połowie XV w. Turcja zajęła Peloponez i Albanię i uzależniła od siebie Mołdawię i Wołoszczyznę. W pierwszej zaś połowie XVI w. zajęła Egipt i rozszerzyła swe posiadłości azjatyckie. U szczytu potęgi stanęło państwo tureckie za panowania *Solimana I Wspaniałego* (1520—1566). W skład jego państwa wchodziły kraje Półwyspu Bałkańskiego, kraje południowo-zachodniej

Azji (z wyjątkiem Persji i Afganistanu) oraz Afryka północna. Uzyskawszy panowanie nad częścią Węgier i shodowawszy Siedmiogród Turcy (zwłaszcza za wielkich wezyrów z rodu Köprülü) zaczęli zagrażać Austrii i Polsce¹. Od czasu wyprawy Kara Mustafy na Wiedeń i zwycięstwa nad nim Jana Sobieskiego (1683) zaczyna się upadek państwa tureckiego. Poniósłszy klęskę w wojnie z Ligą Świętą (papież, Austria, Wenecja, Polska) i z Moskwą, Turcja pokojem karłowickim (1699) i żarowickim (1718) rzekła się znacznej części swych posiadłości europejskich (Dalmacja, Morea, Podole, Belgrad, Azow). W wojnach zaś prowadzonych z Rosją i Austrią w drugiej połowie XVIII w. utraciła Krym, wybrzeże Morza Czarnego, Besarabię i Bukowinę (pokój w Kuczuk Kajnardzi 1774 i w Jassach 1797). Wskutek rozprzężenia wewnętrznego i osłabienia państwa tureckiego, z inicjatywy Rosji (Katarzyna II) powstała t. zw. kwestia Wschodnia, t. j. kwestia wypędzenia Turków z Europy i wznowienia cesarstwa bizantyńskiego. W XIX w. Turcy tracą stopniowo swe posiadłości europejskie na rzecz oswabdzających się z pod ich jarzma Grecji, Rumunii, Serbii, Bułgarii, Czarnogóry (traktaty adrianopolski 1829 i berliński 1878). W 1833 r. Egipt staje się tylko nominalną częścią państwa tureckiego. Z początkiem XX w. zaczyna rozwijać się ruch młodoturecki, który zmusza sułtana Abdul-Hamida do nadania konstytucji. W latach 1911—12 Turcja traci na rzecz Włoch Trypolitanię, w wojnach zaś bałkańskich 1912—1913 r. niemal wszystkie swe posiadłości europejskie na rzecz państw sąsiednich: Serbii, Bułgarii, Grecji i nowo utworzonej kosztem Turcji (konferencja londyńska) Albanii. W czasie wojny światowej Turcja stanęła po stronie państw centralnych. Po wojnie zwycięska rewolucja 1922 r. (Kemal pasza) zdeponowała sułtana Mohommeda VI i odrzuciła upokarzający Turcję traktat w Sevres z 1920 r. Wielkie Zgromadzenie Narodowe w nowej stolicy państwa Angorze ogłosiło Turcję republiką. Kemal pasza ukonstytuował nowy rząd. Zwycięska wojna z Grecją o Smyrnę zmieniła sytuację na korzyść Turcji. W styczniu 1923 r. podpisano drugi traktat w Lozannie. Turcja zachowała suwerenność, zatrzymała Konstantynopol, ale utraciła nominalne zwierzchnictwo nad Egiptem, Syrię, Palestynę, Półwysep Arabski, Mezopotamię i Cypr. Turcja jest członkiem Ligi Narodów.

Kultura duchowa Turcji rozwinęła się pod wpływem Persów i Arabów. Po wojnie z Grecją (1922) państwo tureckie zostało zreformowane przez Kemala Ataturka na sposób europejski. Zniesiono wielożęństwo, zmieniono alfabet arabski na

¹ Patrz Polska a Turcja: Przegląd Historyczno-Polityczny, Część II.

łaciński, wprowadzono kalendarz gregoriański i system metryczny, wydano kodeksy prawne (cywilny, karny i handlowy). Turcy przybrali nazwiska i wprowadzili emancypację kobiet.

Oświata ludowa czyni szybkie postępy; istnieje przy-
mus szkolny. Liczba analfabetów spadła z 85% na 42%. Turcja
posiada około 170 szkół średnich i wyższych i uniwersytet
w Stambule.

Stosunek do Polski. Patrz Przegląd Historyczno-Po-
lityczny, Część II ¹.

Królestwo Iran ².

*Stolica Teheran (ok. 360.000 mieszkańców). Główny port
Buszır.*

Obszar ok. 1.626.000 km². Ludności ok. 10 milion. ³.
Ok. 25% ludności stanowią szczepy koczownicze i półkoczow-
nicze. Struktura ludnościowa niejednolita. Ok. 55%
Persów. Persowie są pochodzenia aryjskiego, zmieszani z napły-
wowym elementem tureckim i arabskim. Turcy, Lurowie ⁴, Kur-
dowie, Arabowie, Bachtiarowie ⁵, Ormianie, Żydzi i inni. Ok. 6.000
Europejczyków. Obok nowoperskiego w użyciu języki arabski
i kurdyjski.

Religia dominująca islam szyicki (szyitów ok. 75%; su-
nitów ok. 20%). Pewna część ludności jest wyznania nestoriań-
skiego, chaldejskiego i gregoriańsko-ormiańskiego. Tolerancja
religijna.

Stosunki gospodarcze. *Rolnictwo* jest głównym za-
jęciem ludności. Wskutek pustynnego i stepowego charakteru
kraju tylko około 10% powierzchni jest pod uprawą ⁶. Produkcja
pszenicy, jęczmienia, ryżu, rodzyneków, bawełny, opium, tytoniu.
Rozwinięte sadownictwo i ogrodnictwo. Kultura jedwabnika,
produkcja gumy.

Hodowla zwierząt domowych bardzo rozwinięta. Ko-
nie, muły, osły, wielbłądy, owce (produkcja wełny), kozy. Ple-
miona koczownicze oddają się wyłącznie hodowli zwierząt. Ry-
bołówstwo. Połów perel. Pszczelnictwo.

¹ Handel z Polską nieznaczny. Turcja wywozi do Polski tytoń, figi,
rodzynki, orzechy, kasztany, migdały, wełnę; sprowadza z Polski głównie
maszyny i tkaniny, poza tym szkło, fajansy, węgiel i inne artykuły.

² Persja.

³ Dane statystyczne nie są pewne. Ludność Persji obliczano w 1933 r.
na 9—15 milion.

⁴ Lud pokrewny Kurdom.

⁵ Plemię kurdyjskie.

⁶ Stosowane słuczne nawadnianie.

Produkcja górnicza. *Wielkie bogactwa mineralne* mało wyzyskane. *Tereny naftowe* należą do najbogatszych na świecie (piąte miejsce produkcji świat. nafty). Pokłady miedzi, żelaza, ołowiu, cyny, niklu, soli, węgla; srebro, turkusy, siarka.

Przemysł fabryczny w początkach. Przędzalnie jedwabiu. Przemysł domowy włókienniczy (słynne dywany perskie i tkaniny jedwabne), artystyczne wyroby ze złota, srebra i emalii¹; produkcja barwików.

Handel głównie z Wielką Brytanią, Rosją, Turcją i Egiptem. Handel zagraniczny jest monopolem państwa. Rząd wyznacza ilość i jakość importu i eksportu. *Wywóz nafty*, benzyny, olei mineralnych, dywanów, *bawełny*, wełny, jedwabiu, skór, gumy, tytoniu, owoców, rodzyneków, *opium*, ryżu. Bilans handlowy wybitnie dodatni. Główne ośrodki przemysłu i handlu Teheran i Tebrys (Tebriz).

Flota handlowa nieznaczna. (Kilka statków do połowu perel).

Jednostka monetarna: rial = ok. 32 gr.

Komunikacja. Stan komunikacji opłakany — brak kolei żelaznych. Długość linii kolejowych ok 1000 km. Teheran nie ma dotąd połączenia kolejowego. Obecnie w budowie kolej od Morza Kaspijskiego do Zatoki Perskiej. 15 dróg karawanowych. Ruch samochodowy zaczyna wypierać siłę pociągową zwierząt. Komunikacja lotnicza. Obecny rząd poświęca specjalną uwagę sprawie komunikacji.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia konstytucyjna. Konstytucja z 1906 r. Panujący od 1925 r. król (szach) *Mirza Reza Pahlewi*. Ustrój parlamentarny oparty jest na systemie dwuizbowym, przewiduje jednak funkcjonowanie izby posłów, składającej się ze 162 deputowanych wybieranych na dwa lata. Czynne prawo wyborcze przysługuje mężczyznom powyżej 20 lat wieku, mogącym się wykazać pewnym cenzusem majątkowym; biernie prawo wyborcze posiadają mężczyźni od 30—70 roku życia. Urzędnikom i wojskowym nie przysługuje prawo głosowania. Wybory są bezpośrednie i tajne. Brak uświadomienia politycznego sprawia, iż udział w nich jest jeszcze minimalny.

Podział administracyjny na 28 jednostek (według konstytucji kraj ma być podzielony na 4 alajety, a te na wilajety).

Siła zbrojna. Armia ok. 60 000. Zaczątki marynarki wojennej Służba wojskowa obowiązkowa.

Dzieje. Do połowy VI wieku przed Chr. Persowie żyli w stanie patriarchalnym pod zwierzchnictwem Medów. Założy-

¹ Przemysł domowy podupadł.

cielem monarchii perskiej był Cyrus, który w 550 r. przed Chr. dokonał podboju państwa medyjskiego. Syn jego Kambizes zdobył Egipt i dokończył budowy państwa perskiego. Organizatorem Persji był Dariusz (521—485), który stworzył z niej typową monarchię absolutną i biurokratyczną. W tym czasie państwo perskie było największym politycznym organizmem znanym w dziejach starożytnego świata: obejmowało obszar (od morza Egejskiego po Indus i od Kaukazu po Nil) ok. 5,6 milion. km² z przeszło 50 milionową ludnością. Nieudana wyprawa Dariusza, a następnie jego syna Kserksesa przeciw Grekom zapoczątkowała osłabienie i rozkład państwa. W IV wieku przed Chr. (323) Persja została zdobyta przez Aleksandra Macedońskiego. Po jego śmierci przechodziła kolejno pod panowanie Saleucydów, Sasanidów (III w. po Chr.), Arabów (VII wiek)¹, Turków Seldżuków (XI w.), Mongołów (XIII w.). W XV wieku utrwala się w Persji islam. Odrodzenie kraju nastąpiło za dynastji irańskiej *Sefewidów*, która oswoiła go z pod panowania najeźdźców i założyła z początkiem XVI wieku państwo nowoperskie. W XVIII w. Persja dostaje się pod władzę Afganistanu, a następnie pod decydujące wpływy Rosji i jej antagonistki — Anglii. W 1907 r. oba te państwa zawarły układ, mocą którego podzielono Persję na trzy sfery: północną — rosyjską, południową — angielską i środkową — neutralną. Podczas wojny światowej Persja zachowała neutralność, była jednak faktycznie punktem oparcia dla wojsk rosyjskich i angielskich. Gospodarowali w niej również Niemcy i Turcy, a feudalni szejkwowie zwalczali się wzajemnie. Po wojnie budzi się w Persji reakcja narodowa przeciw obcym wpływom. Oficer perskiej dywizji kozaków Reza Khan opanował stolicę i w 1921 r. stanął na czele rządu, w roku zaś 1925, po detronizacji szacha Ahmeda (ostatniego z dynastji Kadżarów), wstąpił na tron. Rezultatem jego rządów jest uzyskanie niezależności politycznej, ukrócenie samowoli szejków, wzmocnienie władzy centralnej, reorganizacja finansów, praca nad odbudowaniem kraju i dostosowaniem jego do nowoczesnych konieczności życiowych. Persja dąży do wyswobodzenia się z pod wpływów angielskich i rosyjskich; jest członkiem Ligi Narodów.

Kultura. W starożytności Persowie odznaczyli się wysoką cywilizacją: posiadali piękną literaturę i stworzyli własną koncepcję religijną (mazdeizm). W średniowieczu ulegli wpływom kultury arabskiej (przyjęli alfabet arabski). W IX i X w. zakwitła poezja perska² (Firdusi). W XI w. świetnym ogniskiem

¹ Po najeździe Arabów Persja stworzyła potęgę handlową, która upadła w XI wieku.

² Słynne baśnie arabskie «Z tysiąca i jednej nocy» tłum. są z perskiego.

kultury był dwór Mahmuda z Ghanzy, zaś w wieku XVII — dwór Abbasa Wielkiego. Kultura i język perski sięgają w Azji daleko poza granice państwa. Przy obecnym reżimie Persja zaczęła się europeizować — zachowuje jednak swą odrębność i kulturę indywidualną. Wprowadzono system nazwiskowy i zorganizowano sądownictwo na wzór europejski. Oświata czyni wielkie postępy. Szkolnictwo w stanie rozwojowym. Sieć szkół powszechnych jest już dość znaczna. Dwa kolegia misyjne z jęz. wykładowym angielskim. Uniwersytet w Teheranie. Młodzież i urzędnicy wyjeżdżają na studia do Europy.

Stosunek do Polski. Polska utrzymywała stosunki handlowe z Persją jeszcze w czasach przedrozbiorowych i była protektorką chrześcijańskiej ludności tego kraju. W XVII w. król Jan III starał się nawiązać kontakt z Persją celem pozyskania jej dla ligi antytureckiej. Polska pierwsza oświadczyła się przeciw utrzymaniu poniżających dla Persji praw kapitulacyjnych. Persja zawarła z Polską w r. 1927 traktat przyjaźni i konwencję handlową. Polska wywozi do Persji nieco tkanin, papieru, przetworów chemicznych, szkła, fajansów, wyrobów metalowych, platerów¹; sprowadza z Persji wyroby z wełny. Ma zwyczaję salda handlowego z Persją. Kolonia polska w Persji liczy około 20 osób, skupionych przeważnie w Teheranie, gdzie istnieje «Towarzystwo Polskie».

Królestwo Afganistan (Pasztunka).

Stolica Kabuł (ok. 150.000 mieszk.)². Brak dostępu do morza.

Obszar ok. 650.000 km². Ludności ok. 12 milion.³ Struktura ludnościowa niejednolita. Ok. 1/3 ludności stanowią wojownicze plemiona afgańskie pochodzenia irańskiego z dużą domieszką krwi tureckiej i semickiej⁴. Pozostałą ludność stanowią mongolskie⁵, perskie i tureckie plemiona oraz grupy plemion o nieznanym pochodzeniu. Tadżykowie⁶ zajmują się rolnictwem i kupiectwem. W miastach licznie reprezentowani są Hindusi, Ormianie, Persowie i Żydzi. Języki: *pasztu* (dialekt wschodnioirański) i perski (oficjalny).

¹ Wyroby platerowane sprowadzone zostały do Persji poraz pierwszy z Polski, po persku nazywają się «warzou» — Warszawa.

² W budowie Koło Kabułu nowa stolica Bar-ul-Aman.

³ Dane statystyczne niepewne. Ludność Afganistanu obliczają 7—12 milion. Silna emigracja ludności.

⁴ Dominującym szczepem afgańskim są Durani.

⁵ Pochodzenia mongolskiego są Hazarowie, Uzbekowie. Ajmakowie.

⁶ Tadżykowie są pochodzenia irańskiego (rasa biała).

Struktura religijna naogół jednolita: islam (sunizm przeważa) jest religią państwową¹.

Stosunki gospodarcze. Kraj skalisty, ale dobrze nawadniany, miejscami bardzo urodzajny.

Rolnictwo. Uprawa ryżu, kukurydzy, pszenicy, jęczmienia, prosa, soczewicy, bawełny. Dwa zbiory w roku. Rozwinięte sadownictwo (owoce strefy umiarkowanej, winogrona) i ogrodnictwo. Kultura jedwabnika. Lasy pistacjowe.

Hodowla owiec tłusto-ogoniastych (baranina główny produkt spożywczy ludności) i zwierząt pociągowych (wielbłądów, koni) stanowi główne bogactwo kraju.

Płody kopalniane słabo wyzyskane. W pasie gór północnych występują miedź, ołów, rudy żelaza, cynk, w nieznacznej ilości złoto i drogie kamienie.

Przemysł fabryczny nierozwinięty. Przemysł domowy: włókienniczy (jedwabniczy, wyroby z sierści wielbłądziej, dywany), produkcja skór baranich, futer.

Handel nieznaczny (głównie z Indiami, Rosją i Persją). Wywóz wełny i skór baranich, poza tym owoców, orzechów, ghi, zwierząt. Bilans handlowy ujemny. Znaczenie gospodarcze kraju bardzo małe. Większe miasta: *Kabuł, Herat, Kandahar*.

Jednostka monetarna: afgan² = około 55 gr.

Komunikacja bardzo utrudniona. Brak kolei żelaznych (jedyna linia kolejowa) i rzek spławnych. W użyciu siła pociągowa zwierząt. W niektórych okolicach ruch automobilowy.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia konstytucyjna. Konstytucja z 1932 r. Panujący od 1933 r. *Mohammed Zahir Szach*. Król sprawuje władzę wykonawczą przez gabinet ministrów. Ciało prawodawcze (Rada Państwa) jednoizbowe, składa się ze 106 posłów wybieranych na 3 lata. Inicjatywa prawodawcza należy do rządu (ministrów). Prawo wyborcze przysługuje obywatelom płci męskiej, mającym powyżej lat 20. Instytucją mającą głos doradczy jest t. zw. Izba Szlachty, składająca się z członków mianowanych przez króla z najwybitniejszych osobistości kraju. Niewolnictwo i roboty przymusowe zniesione. Konstytucja powołuje się na prawo muzułmańskie, na nim oparte jest sądownictwo.

Podział administracyjny kraju na 9 prowincyj, zarządzanych przez gubernatorów.

Siła zbrojna. Ok. 70.000 żołnierzy dobrze uzbrojonych. Służba wojskowa obowiązkowa.

¹ W płn.-wsch. części Afganistanu lud Kafirów utrzymał dawne wierzenia pogańskie.

² Rupia Kubalska.

Dzieje. W starożytności Afganistan (dawna Ariana, Achaemja i pld. Baktria) wchodził w skład królestwa perskiego¹, zdobyty przez Aleksandra Macedońskiego, po jego śmierci (323 r. przed Chr.) przeszedł wraz z Persją pod panowanie Saleucydów. W połowie III w. przed Chr. utworzyło się w dzisiejszym Afganistanie królestwo greko-baktryjskie, do którego należała również znaczna część Indii. W II wieku przed Chr. wschodnia część tego państwa przeszła do Partów, zachodnia zaś dostała się Sakom. W IV w. naszej ery kraj został zajęty przez plemiona afgańskie. W 642 r. Arabowie zagarnęli zachodnią część Afganistanu, a około 1000 r. cały kraj dostał się pod ich panowanie. W XIII w. Afganistan wchodził w skład mongolskiego państwa Dżingischana. Po rozpadnięciu się tego państwa stopniowo przechodzi pod panowanie perskie (1729). W r. 1747 rzuca jarzmo perskie i tworzy narodowe państwo król poeta Ahmed Szach. W skład jego państwa weszła Persja i znaczna część Indii. Walki dynastyczne powodują jednak rozkład Afganistanu i próby opanowania go przez obce mocarstwa (okupacja angielska 1839—1841, najazd rosyjski 1885). W XX w. zwalczają się wciąż w Afganistanie wpływy Rosji i Anglii. W r. 1907 traktat rosyjsko-angielski (sankcjonując zerwanie się wpływów rosyjskich w Afganistanie) uznał w formie zamaskowanej protektorat Anglii nad tym krajem. W r. 1919 emir *Amanullah* wyparł Anglików z kraju i ogłosił się królem, w dwa lata później, opierając się o sojusz z Rosją sowiecką (traktat wzajemnej neutralności i nieagresywności) zmusił Anglię do uznania *pełnej niepodległości Afganistanu*. Amanullah zapoczątkował europeizację kraju², ale w 1929 r. został wygnany. Jego następca Mohammed Nadir ogłosił w 1932 r. nową konstytucję i położył znaczne zasługi na polu kulturalnym. W r. 1933 został zamordowany, a na tron wstąpił syn jego Mohammed Sahir, który zwołał nowe Zgromadzenie Narodowe, składające się z 25 posłów w wieku od 25—70 lat, umiejących czytać i pisać. W Afganistanie, jako w państwie buforowym między Z. S. R. R. i Indiami krzyżują się wciąż jeszcze wpływy W. Brytanii i Rosji. Afganistan należy do Ligi Narodów.

Kultura. Poziom kulturalny bardzo niski. Zachował się dotąd ustrój rodowy i obyczaj krwawej zemsty. Zapoczątkowaną europeizację kraju paraliżuje ciemne duchowieństwo. Wielka ilość analfabetów. Przymus szkolny w teorii. Akademia wojskowa w Kabulu. Młodzież wyjeżdża na studia do Europy.

¹ Patrz Persja.

² W r. 1923 nadał Konstytucję.

Pismo arabskie. Afganistan posiada własną literaturę (bogactwo pieśni ludowych). Rozpowszechniona literatura perska¹.

Stosunek do Polski. W r. 1927 został zawarty między Polską i Afganistanem traktat przyjaźni.

Królestwo Syjam² (Sayam)³.

Stolica i główny port Bangkok (ok. miliona mieszki.).

Obszar przeszło 518.000 km². Ludności z górą 13 milion. W tym ok. 90% Syjamczyków (rasa żółta), ok. 4% Chińczyków, poza tym: Malajowie, Hindusi, Kambodżanie, Annamici⁴, inni. Ok. 1000 Europejczyków.

Religia panująca — buddyzm.

Stosunki gospodarcze. *Rolnictwo*: produkcja ryżu (6 miejsce w prod. świat.), tytoniu, pieprzu, bawełny, trzciny cukr., orzechów kokosowych. Kultura jedwabnika. Ogrodnictwo i sadownictwo. Eksploatacja lasów. Prod. *kauczuku*.

Hodowla zwierząt domowych: słoni, koni, bawołów, wołów. Rybołówstwo.

Produkcja górnicza znaczna *Cyna* (5. miejsce w świecie), węgiel, żelazo, mangan, tungsten, antymon, rtęć, wolfram, rubiny. Prod. soli morskiej.

Przemysł fabryczny mało rozwinięty: jedwabniczy, maszynowy, papierniczy, stocznie, *łuszczarnie ryżu*, młyny, tartaki.

Handel nieznaczny. *Wywóz cyny, ryżu, kauczuku, drzewa tekowego, pieprzu, rtęci*. Bilans handlowy dodatni. Handel i przemysł znajdują się przeważnie w rękach Chińczyków.

Jednostka monetarna: baht = ok. 2·4 zł.

Komunikacja. Długość linii kolej. tylko ok. 3000 km. Niewielki ruch samochodowy.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia konstytucyjna. Panujący od 1935 r. król (maloletni) *Amand Mahidol*. Ciało prawodawcze (Zgromadzenie Narodowe) w połowie wybierane przez naród głosowaniem powszechnym (prawo wyborcze przysługuje kobietom), w połowie mianowane przez króla. Władza wykonawcza leży w rękach Rady Państwa, składającej się z 14—24 członków.

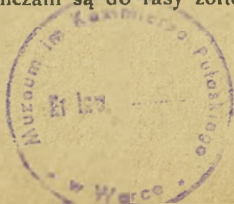
Siła zbrojna. Armia ok. 50.000. Niewielka flota wojenna. Służba wojskowa obowiązkowa.

¹ Afganistan (Baktria) był kolebką religii Zoroastra.

² Na Półwyspie Indochińskim.

³ Inaczej: Muang-Tai (Królestwo wolnych).

⁴ Malajowie, Kambodżanie i Annamici zaliczani są do rasy żółtej.

Dzieje. Państwo syjamskie powstało w XIII w. na gruzach państwa Tai. W połowie XVI w. Syjam dostał się pod panowanie Birmy (1556—1579). W ciągu wieków kolejno zmieniały się w Syjamie wpływy portugalskie, francuskie i holenderskie.

Z końcem XIX w. i początkiem XX w. terytorium Syjamu zostało trzykrotnie uszczuplone na korzyść posiadłości francuskich i angielskich. Od 1917 r. Syjam brał udział w wojnie światowej po stronie ententy. Do r. 1932 był monarchią absolutną. Dopiero w czerwcu 1932 r. (na skutek rewolucji) król Prajadhipok podpisał *liberalną konstytucję*. Do nowoutworzonego parlamentu weszło 70 wyższych oficerów. Silna agitacja komunistyczna spowodowała rozwiązanie Rady Państwa i zmianę rządu. Przeciwko komunizmowi przedsięwzięto ostre środki. W 1933 r. podczas nieobecności króla dokonany został ponowny zamach stanu; przeprowadzono zmianę rządu i reformy w kraju. Spór króla z nowoutworzonym parlamentem (sprawa prerogatyw królewskich) skończył się w 1935 r. abdykacją króla (bawiącego wówczas w Anglii) na rzecz jego małoletniego bratanka Amanda Mahidola. Syjam jest członkiem Ligi Narodów. Anglia i Francja mają w nim swoje sfery interesów.

Kultura. Wpływ kultury hinduskiej. Poziom cywilizacji dość wysoki. Szkolnictwo w stanie rozwojowym, szkoły *wojskowe i morskie*.

Stosunek do Polski. Syjam wywozi do Polski produkty spożywcze; sprowadza z Polski metale i wyroby metal. W Syjamie przebywa ok. 60 Polaków.

ARABOWIE I PAŃSTWA ARABSKIE.

Półwysep Arabski jest największym półwyspem na ziemi — obejmuje ok. 3 milion. km²; wewnątrz jego jest bezwodną pustynią (ok. 400 000 km² dotąd niezbadanych).

Ludności ok. 10 milion¹. Arabowie należą do grupy etnicznej semicko-hamickiej (rasa biała); dzielą się na liczne szczepy (osiadłe — fellachowie; koczujące — Beduini). Język arabski należy do języków semickich i jest jednym z najbardziej rozpowszechnionych języków świata². Dość znaczny procent Murzynów oraz mieszkańców arabo-murzyńskich (zwłaszcza na wybrzeżach).

Religia muzułmańska (sunici³).

¹ Liczbę ludności trudno określić, gdyż zasadniczym jej zrębem są koczujący Beduini; obliczają 7—10 milion.

² Języka arabskiego używa przeszło 40 milion. ludzi. Uczeni różnią cztery główne narzecza arabskie.

³ Sunici uznają komentarz do koranu — t. zw. sunnę.

Dzieje. Do VI wieku włącznie Arabowie prowadzili życie koczowniczo-pasterskie i nie mieli poczucia jedności plemiennej; słabym tyłko łącznikiem między nimi były wspólne wierzenia religijne. Ośrodkiem życia religijnego i gospodarczego Arabów była już wówczas Mekka. W pierwszej połowie VII w. *Mahomet (Mohammed)* z plemienia Kurejszytów stworzył eklektyczną religię islam i zjednoczył Arabię w państwo teokratyczne. Za następców jego, kalifów, otwiera się era ekspansji religijnej, politycznej i cywilizacyjnej Arabów. Arabowie podbijają Syrię, Palestynę, Egipt, Persję (kalif Omar), północno-zachodnią Afrykę. Z początkiem VIII w. za dynastii Omajadów przechodzą na Półwysep Pirenejski, gdzie zakładają kalifat kordobeński. W okresie największej ekspansji politycznej państwo arabskie rozciągało się od Indusu po Ocean Atlantycki i obejmowało około 10 milion. km². Język arabski był wówczas międzynarodowym, a większość ludów podbitych przyjęła islam. Za Omara (634—643) następuje rozłam religijny między Arabami: podział na sunitów (będących w większości) i szyitów¹. Gdy w połowie VIII w. zwyciężyła dynastia Abbasydów (szyici), oderwanie kalifatu kordobeńskiego zapoczątkowało proces rozpadnięcia się kalifatu ogólno-arabskiego (wówczas bagdadzkiego). W ciągu XI—XII w. znaczna część byłych posiadłości arabskich (Syria, Egipt) zostaje opanowana przez Turków Seldżuków. W połowie XIII w. pada kalifat bagdadzki, obalony przez najazd Mongołów. Począwszy od XVI w. większa część posiadłości arabskich przeszła stopniowo pod władzę monarchii ottomańskiej. Sułtan turecki przyjął tytuł kalifa. W połowie XVIII w. począł się wśród Arabów budzić ruch nacjonalistyczny skierowany przeciw panowaniu tureckiemu. Pomimo licznych ruchów powstańczych, sułtan turecki, dzięki pomocy Europy (traktat pacyfikacyjny z 1845 r.), ustalił swą władzę nad Arabami aż do wojny światowej. Podczas wojny W. Brytania broniąc Egiptu i Kanału Sueskiego starała się wpływy swoje na Półwyspie Arabskim utrwalić i rozszerzyć². Rezultatem wojny było oswobodzenie Arabów azjatyckich z pod panowania Turków. Po wojnie Anglicy, którzy już przedtem mieli pewne posiadłości na Półwyspie Arabskim, doprowadzili do utworzenia się tam kilku państweczek, pozornie samodzielnych lub będących pod jawnym protektorem W. Brytanii.

Kultura. Arabowie przyswoili sobie grecko-orientalną kulturę i na jej podłożu wytworzyli własną — arabską, która przez kilka wieków wywierała wielki wpływ na cały świat ówczesny,

¹ Szyici — protestanci islamu, uie uznający sunny.

² Podczas wojny ruch panarabski, popierany przez dyplomację angielską, dążył do utworzenia federacji państw arabskich z włączeniem do niej Syrii.

a w okresie swego największego rozkwitu (IX—XI w.) przewyższała znacznie zachodnio-europejską. Język arabski wraz ze wszystkimi swymi dialektami panował od Atlantyku aż po Indus i był językiem świętym i naukowym dla całego świata muzułmańskiego. Poezja liryczna i bajkopisarstwo arabskie¹ świeciły w średniowieczu swe triumfy¹. Architektura arabska (zwłaszcza ornamentacje) posiada piękne swe zabytki w Persji, Indiach, Egipcie, Hiszpanii (Grenada, Sewilla, Kordoba). Znakomite zasługi położyli Arabowie w dziedzinie historii, geografii, filozofii, medycyny, matematyki² i fizyki. Postawili wysoko przemysł i gospodarkę rolną, rozpowszechnili uprawę wielu roślin pożytecznych (trzciny cukrowej, ryżu, bawełny, morwy). Europa przyjęła od Arabów cały szereg wynalazków i ulepszeń technicznych i za ich pośrednictwem zapoznała się z dziełami filozofów greckich (dzieła Arystotelesa stały się dostępnymi Zachodowi dzięki tłumaczeniu ich przez Arabów). Arabskie zakłady naukowe służyły za wzór dla uniwersytetów europejskich. Wpływ kultury arabskiej na Europę stał się w XIV wieku jednym z głównych czynników rozwoju humanizmu. Język, pismo i kulturę arabską przyjęły: Egipt, Syria, Palestyna.

Stosunki handlowe z Polską. Arabia wywozi do Polski gumę arabską, kadzidła, kawę; sprowadza z Polski naftę i pochodne, artykuły chemiczne, włókiennicze i galanteryjne.

Królestwo Arabia Saudija. (Al-Mamlaka Al-Arabia As-Saudia.

Stolica Mekka (ok. 130.000 mieszk.). Główny port Dżidda (ok. 40.000 mieszk.).

W skład królestwa wchodzi oprócz **Hedżasu i Nedżdu: El Haza, Katif, Dżebel Szammar, El Dżauf** i większa część **Asiru**. Obszar łącznie ok. 1,072.000 km².

Ludności ok. 5 milion.

Struktura ludnościowa i religijna jednolita.

Pod względem gospodarczym kraj mało rozwinięty, pustylny.

Produkcja rolnicza nieznaczna. Uprawa pszenicy, jęczmienia, kukurydzy, durry, kawy, tytoniu, owoców (zwłaszcza *daktyli*), produkcja gumi.

Ho d o w l a owiec, wielbłądów, koni (zwłaszcza w Nedżd), osłów. Rybołówstwo na wybrzeżach.

Przemysł i rzemiosła bardzo mało rozwinięte.

¹ Słynne baśnie arabskie «Z tysiąca i jednej nocy» są tłum. z perskiego.

² Europejczycy za pośrednictwem Arabów przyjęli t. zw. cyfry arabskie.

Wywóz skór, wełny, gумы, *daktyli*, koni. Kraj czerpie główny dochód z pielgrzymek muzułmanów do *miejsc świętych* — *Mekki i Medyny*.

Jednostka monetarna: piastr = ok. 2,6 zł.

Komunikacja. Jedyna linia kolejowa (t. zw. kolej mekańska) łączy Medynę z Damaszkiem i ma głównie na celu przewóz pielgrzymów muzułmańskich (długość linii kolej. na terenie Arabii Saudyjskiej — ok. 500 km). Ruch pielgrzymów odbywa się również za pomocą samochodów. Rozwinięta żegluga przybrzeżna.

Ustrój państwowy. Monarchia absolutna. Panujący *Abdul Azis ibn Saud*. Zarząd państwa nosi charakter patriarchalny. Od 1931 r. istnieje rada ministrów.

Podział administracyjny kraju na 12 dystryktów, zarządzanych przez gubernatorów lub lokalnych emirów.

Dzieje. Państwo Arabia Saudyjska powstało z połączenia Nedżdu z Hedżasem. Hussein ibn Ali, szejka Hedżasu (wielki szeryf Mekki), stanąwszy w wojnie światowej po stronie aliantów ogłosił się w 1916 r. królem Hedżasu. Przyjęcie przez niego w r. 1924 tytułu kalifa wywołało wojnę z sultanem Nedżdu — Abdul Azizem (wodzem *Wahabitów*¹). Po zwycięskiej wojnie Abdul Aziz pozbawił tronu Husseina i w 1926 r. proklamował się królem Hedżasu i sultanem Nedżdu. W rok później W. Brytania uznała niezależność tego podwójnego królestwa. W r. 1932 Abdul Aziz zmienił nazwę swego królestwa na Saudyjska Arabia (od imienia króla). W 1933 r. zostało wcielone do królestwa Saudyjska Arabia księstwo Asir, które od lat siedmiu znajdowało się pod protektoratem Abdul Aziza. Spowodowało to wojnę z władcą Jemenu, zakończoną zwycięstwem Abdul Aziza (1934).

Imamat Jemen.

Stolica Sana (ok. 25'000 mieszk.). *Główny port Hodeida* (ok. 50'000 mieszk.).

Obszar ok. 194'000 km².

Ludności ok. 3¹/₂ miliona.

Struktura ludnościowa i religijna jednolita.

Stosunki gospodarcze. Kraj najbardziej urodzajny w Arabii.

Produkcja kawy („*Mokka*“)², zboża, indygo, owoców. Hodowla zwierząt. Wywóz skór i kawy.

Waluta angielska. Brak zupełny kolei.

¹ Wahabici — reformatorska i purytańska sekta muzułmańska.

² Zwanej tak od portu Mokka.

Ustrój państwa wy. Monarchia absolutna. Panujący —
imam¹ *Jahya Mohammed*.
W zaraniu dziejów Jemen był największym z państw arabskich.

Sułtanat Oman.

Stolica Maskat z portem Matrah (ok. 20'000 mieszk.).

Obszar ok. 213'000 km².

Ludności z górą 1/2 miliona, przeważnie nomadzi.

Produkcja pszenicy, owoców (zwłaszcza *daktyli*).

Hodowla wielbłądów (najlepsze w Arabii). Rybołówstwo.

Wywóz daktyli.

Monety obiegowe: talar Marii Teresy i rupia indyjska. Brak zupełny kolei. Kraj do roku 1920 rządzony absolutnie, otrzymał pewną autonomię. Sułtan pobiera subsydia od rządu brytyjsko-indyjskiego.

Koweit.

Stolica i gł. port. Koweit (ok. 25'000 mieszk.).

Obszar ok. 5'000 km².

Ludności ok. 50'000 (prócz koczujących Beduinów).

Wywóz koni, wełny, skór, daktyli, perł.

Monety obiegowe: talar Marii Teresy i rupia indyjska. Zupełny brak kolei. Szejk pobiera subsydia od rządu brytyjsko-indyjskiego.

Hadramut — 4 sułtanaty².

Główne miasto i port Makalla (ok. 18'000 mieszk.).

Obszar ok. 152'000 km².

Ludności ok. 120'000. Produkcja tytoniu, bawełny, owoców, jarzyn, kukurydzy.

Wywóz ryb, tytoniu, daktyli, kadzideł. Kraj rządzony przez miejscowych władców — objęty jest sferą wpływów W. Brytanii.

Poza wymienionymi państwami arabskimi szejk el *Katru* i kilku innych niezależnych szejków arabskich jest *związanych ugodą z Anglią*.

Kerak, Aden, Perim, Sokotra, Kuria Muria, Bahrain — patrz Brytyjskie Posiadłości.

¹ Imam — tytuł duchowny; tytuł ksąząt.

² Drobną część Hadramutu (ok. 3.500 km²) należy do W. Brytanii.

Królestwo Irak (Mezopotamia).

Stolica Bagdad (z górą 300.000 mieszk.). Gł. port Basra (z górą 50.000 mieszk.).

Obszar ok. 371·000 km². Ludności (częściowo koczownicza) ok. 3,3 milion¹. Przeszło $\frac{2}{3}$ ludności stanowią Arabowie; Kurdów — 17⁰/₁₀, poza tym: Żydzi, Turcy, Persowie, Ormianie, inni.

Religia² dominująca (ok. 92⁰/₁₀ ludn.) islam (szyicki przeważa). Chrześcijan (przeważnie unicy różnych obrządków) ok. 4⁰/₁₀.

Stosunki gospodarcze. Kraj *b. urodzajny*.

Rolnictwo³. Uprawa pszenicy, jęczmienia, ryżu, prosa, tytoniu, bawełny⁴, jarzyn.

Hodowla *owiec* na wielką skalę.

Produkcja górnicza. Wielkie pokłady *nafty*.

Przemysł (skórzany, przędzalnie jedwabiu, inny) nieznaczny i wyłącznie na własne potrzeby.

Handel. Wywóz *daktyli*, pszenicy, jęczmienia, wełny, skór, *nafty*. Bilans handlowy wybitnie ujemny. Centrum handlu i krzyżownicą dróg handlowych Persji, Syrii i Arabii jest Bagdad.

Jednostka monetarna dynar (związany z walutą angielską.) = ok. 26 zł.

Opanowany gospodarczo przez Anglię, Irak kroczy drogą stałego rozwoju ekonomicznego.

Komunikacja. Długość linii kolej. tylko ok. 2000 km., ale sieć kolejowa w dalszej rozbudowie⁵. Komunikacja motoryzowa z Syrią. Żegluga rzeczna. Połączenie lotnicze z Europą i Wschodem⁶.

Ustrój państwowy. Monarchia konstytucyjna. Konstytucja z 1924 r. Panujący od 1933 r. król *Ghazi ibn Fejsal*. Ciało prawodawcze dwuizbowe: senat składa się z 20 członków mianowanych przez króla; izba poselska — z 88 posłów wybieranych przez ludność.

Podział administracyjny kraju na 3 wilajety.

¹ Dane statystyczne niepewne.

² W północnej części Iraku, pokrewny Kurdom, lud Jezydów (ok. 30.000 ludzi) czci pierwiastek złęgo (szašana). Wyznanie to oparte jest na prastarych medyjskich poglądach religijnych. Jezydzi zamieszkują również płn. Syrię i płn. Armenię.

³ Wyżyskanie ziemi oparte tu było od wieków na systemie kanałów, obecnie odnawianych.

⁴ Uprawa bawełny w ostatnich latach podupadła.

⁵ Ogromne znaczenie ma kolej bagdadzka.

⁶ Angielskie linie lotnicze do Indii brytyjskich i holenderskich oraz do Australii prowadzą przez Bagdad, który jest pierwszorzędnym portem lotniczym.

Siła zbrojna. Armia ok. 20 000. Służba wojskowa obowiązkowa. Brytyjskie siły lotnicze

Dzieje. Królestwo Iraku pokrywa się ze starożytną Mezopotamią, więc dzieje jego są dziejami politycznych potęg *Asyrii i Babilonii*. W 539 r. przed Chr. t. zw. państwo nowobabilońskie zdobył Cyrus, od tego czasu Mezopotamia dzieli losy Persji. W wiekach średnich, za czasów kalifatu bagdadzkiego, Mezopotamia odgrywała ważną rolę jako *centrum świata arabskiego*. Zdobyta przez Seldżuków, następnie przez Osmanów, aż do wojny światowej pozostaje prowincją turecką. Podczas wojny zajęty przez wojska angielskie, po wojnie dostał się Irak pod mandat W. Brytanii, która wprowadziła na tron jego Fejsala ibn Husejna. Anglia zagwarantowała niepodległość Iraku i w r. 1930 zawarła z nim traktat przyjaźni i przymierza na lat 25. W ten sposób wygasł mandat angielski i Irak jako *państwo suwerenne* wstąpił do Ligi Narodów. Mimo pozornej niepodległości jest nadal w sferze wpływów politycznych i gospodarczych W. Brytanii.

Kultura. Mezopotamia była jednym z najstarszych ognisk kulturalnych świata. Sztuka asyryjsko-babilońska osiągnęła znaczny stopień doskonałości i wywarła wpływ na architekturę i rzeźbę perską. W Babilonii rozwinęła się poezja. Najstarszym ze znanych zbiorów praw jest kodeks babiloński *Hammurabiego* (ok. 2000 lat przed Chr.). Wysoko stały matematyka i astronomia. Babilończycy wprowadzili *podział czasu*, (oznaczając rok, miesiące, godziny itd.), *miary powierzchni i długości* oraz podział koła na 360°. W średniowieczu, za panowania Abbasydów (750—1258) Mezopotamia była ośrodkiem kulturalnym ludzkości. Zdobycie Mezopotamii przez Seldżuków i panowanie tureckie doprowadziło kraj do ruiny. Obecna modernizacja Iraku napotyka na trudności z powodu fanatyzmu religijnego. Szkolnictwo państwowe jest areligijne.

Od 1922 r. istnieje uniwersytet w Bagdadzie.

SYRIA¹ (PAŃSTWA LEWANTU).

Były mandat francuski. Obszar ok. 200.000 km².

Ludności (w 20% koczownicza) ok. 3 milion.

*Mozaika narodowościowa i religijna*². Zasadniczy zrąb ludności syryjskiej stanowią Arabowie pochodzenia aramejskiego

¹ Pod względem geograficznym w skład Syrii oprócz państw Lewantu (były mandat Francji) wchodzi również mandaty angielskie: Palestyna i Transjordania.

² Stosunki narodowościowe i wyznaniowe w Syrii są bardzo skomplikowane. Dane statystyczne niepewne.

(zarabizowani Syryjczycy), poza tym czysti Arabowie (Druzowie, Beduini), Kurdowie, Turcy i Turkmeni, Ormianie, Czerkiesi, Żydzi, inni. Wśród Europejczyków przeważają Francuzi. Język — syryjskie narzecze języka arabskiego¹.

Religia dominująca islam (ok. $\frac{3}{4}$ ludności), przeważa sunizm (ok. 55% ludności); liczne sekty mahometańskie². Chrześcijan różnych wyznań i sekt (przeważają maronici)³ ok. 18%.

Stosunki gospodarcze. Ok. 50% ludności oddaje się *rolnictwu*. Uprawa zboża, ogrodnictwo, sadownictwo, *kultura jedwabnika*. Znaczny chów *bydła*. Bogactwa kopalniane niewielkie i mało wyzyskane.

Przemysł w zaczątkach (przeważnie włókienniczy, spożywczy i skórzany).

Wywóz *jedwabiu*, jarzyn, owoców i rodzyneków, wełny skór, wina, tytoniu, oliwy. *Największe miasto Damaszek* (ok. 200.000 mieszk.). Główne centra handlu: *Beirut* (gł. port ok. 162.000 mieszk.) i *Alep*⁴.

Jednostka monetarna: funt syryjski (związany z walutą francuską) = ok. 5 zł.

Komunikacja niezłe rozwinięta (linii kolej. ok. 1.700 km)⁵. Autostrady.

Ustrój polityczny republikański.

Republika Syria. Obszar (łącznie z *Lattakią*, *Dżebel Druz* i sandżakami Aleksandretą) ok. 189.000 km²; ludności z górą 2 milion.; stolica Damaszek.

Republika Liban. Obszar ok. 11.000 km²; ludności ok. 900.000 (przeważnie maronici); stolica Beirut (siedziba wysokiego komisarza francuskiego).

Republiki syryjska i libańska posiadają na czele prezydentów obieralnych przez ciała prawodawcze. Prawo wyborcze powszechne.

Dzieje. Już na 3000 lat⁶ przed Chr. wychyla się Syria z mroków świata⁶. Semicki lud Syryjczyków (Aramejczyków) wytworzył potężne państwo, które jednak dostało się w moc Asyryjczyków. Później Syria podlegała kolejno Egipcjom, Babilonii, Medii, Persji, Macedonii. Od 301 r. przed Chr. staje się podstawą potęgi Seleucydów. Od 64 r. po Chr. jest prowincją rzym-

¹ Język starsyryjski (aramejski) — kościelny i literacki jest językiem martwym. Pewna część ludności mówi dialektem języka nowosyryjskiego.

² Druzowie i Aluici tworzą odrębności religijno-kulturalne.

³ Katolicycy unicy.

⁴ W Alepie walczył z Arabami i został pochowany generał polski Józef Bem.

⁵ Linia kolej. łączy wybrzeże (Beirut) z Alepem i Damaszkiem.

⁶ Król babiloński Sargon I podbił Syrię w III. w. przed Chr.

ską, następnie wschodnio-rzymską. W VII w. przechodzi pod panowanie Arabów, którzy przeważnej części mieszkańców narzucili język swój oraz mahometanizm. W XI w. zdobywają ją Seldżukowie. W okresie krucjat powstały tu liczne państwa krzyżowców, lecz zniszczyli je sultanowie egipscy i Mamelukowie. Zdobytą w 1517 r. przez Seïma I pozostaje Syria aż do wojny światowej pod berłem sultanów tureckich¹. W XVIII w. zaznaczają się w Syrii wpływy francuskie i krzyżują się w XIX w. z wpływami Anglii. Po wojnie światowej proklamowano niepodległość Syrii i oddano mandat nad nią Francji. Bezustanne tarcia polityczno-religijne ludności i wzmacniającego się w Syrii ruchu narodowy (popierany przez dyplomację angielską) sprawiał wiele kłopotów władzy mandatowej (powstania Aluitów i Druzów). W r. 1936 Francja zawarła traktaty z państwami Syrii i Libanu, na mocy których zrzekła się mandatu i uznała *suwerenność* państw Lewantu. Traktaty zawarte na lat 25 gwarantują interesy Francji w tych państwach². Po 3-letnim okresie przejściowym republiki syryjska i libańska mają wstąpić do Ligi Narodów³.

Kultura⁴. Kultura Syrii wykazuje wpływy francuskie i angielskie. Ośrodkiem kultury europejskiej w Syrii jest Beirut, arabskiej — Damaszek. Szkolnictwo w stanie rozwojowym, po części w rękach misyj cudzoziemskich (zwłaszcza francuskich). Dwa uniwersytety w Beirucie (jezuicki⁵ — francuski i protestancki — amerykański). Uniwersytet arabski w Damaszku. Młodzież wyjeżdża na studia do Europy.

Stosunek do Polski. Syria wywozi do Polski wełnę i bawełnę; sprowadza z Polski meble, rury, tkaniny.

Królestwo Nipal (Nepal⁶).

Stolica Katmandu (ok. 110.000 mieszk.).

Obszar ok. 140.000 km². Ludności ok. 5,7 milion.⁷. Główny zrąb ludności stanowią Gurkowie⁸ aryjsko-mongolskiego pocho-

¹ Ludność Syrii niejednokrotnie buntowała się przeciw Turkom, długotrwałe zwłaszcza były powstania Druzów.

² Traktaty analogiczne do tych, które zawarła W. Brytania z Egiptem i Irakiem.

³ Sprawa sandzaku *Aleksandretty* nie jest jeszcze uregulowana.

⁴ Nadbrzeżny skrawek Syrii, to starożytna Fenicja — ojczyzna wynalazców alfabetu, szkła i monety.

⁵ Inicjatorem uniwersytetu jezuickiego był Polak — ksiądz Ryłto.

⁶ Królestwa Nipal i Butan znajdują się w Himalajach.

⁷ Dane statystyczne niepewne.

⁸ Potomkowie aryjskich emigrantów z Radżputany (XVIII w.).

dzenia. Reszta ludności pierwotnej pochodzeniem zbliżona do Tybetańczyków.

Religia: braminizm (panująca) i buddyzm.

Stosunki gospodarcze¹. Kraj miejscami b. urodzajny. Bogate lasy. *Rolnictwo i hodowla bydła.*

Kopaliny: miedź, żelazo, siarka, saletra.

Wywóz w ryżu, zboża, juty, skór, bydła. Handel głównie z Indiami.

Jednostka monetarna: *mohor* = ok. 80 gr.

Komunikacja utrudniona. Jedyna linia kolejowa.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia. Panujący od 1911 r. maharadża *Tribhubana Bir Bikram*.

Od r. 1867 król Nipalu sprawuje tylko funkcje reprezentacyjne, państwem rządzi dziedziczny kanclerz. Niewolnictwo zniesione w 1924 r. Armia ok. 45·000 (żołnierze b. bitni i nowocześnie uzbrojeni)². Nipal podlega *wpływow politycznym W. Brytanii*. Maharadża otrzymuje subsydia od rządu brytyjsko-indyjskiego. *Dzieje i kultura patrz Indie.*

Królestwo Butan.

Stolica Punacha.

Obszar ok. 47·000 km².

Ludności ok. 350·000³. Ludność pochodzenia mongolskiego (pokrewna rasą i językiem Tybetańczykom)⁴.

Religia — tybetańska forma buddyzmu.

Stosunki gospodarcze. Główne zajęcia ludności *rolnictwo i hodowla zwierząt domowych (słoni, ponny).*

Kultura jedwabnika. Produkcja wosku.

Handel z Indiami.

Moneta obiegowa: *rupia indyjska* = ok. 2 zł.

Ustrój państwowy. Dziedziczna monarchia. Rządy maharadży i kościoła⁵.

Butan podlega protektoratowi angielskiemu co do swej polityki zagranicznej i pobiera od rządu brytyjsko-indyjskiego subsydia⁶.

¹ Rozwój gospodarczy kraju tamują częste trzęsienia ziemi.

² W czasie wojny światowej Nipal dostarczył W. Brytanii najlepszych żołnierzy armii indyjskiej.

³ Dane statystyczne niepewne.

⁴ Ludność tubylcza była przez dwieście lat pod jarzmem Tybetańczyków.

⁵ W r. 1907 władza świecka i duchowna zostały połączone w rękę maharadży

⁶ Przejście do Tybetu, w którym leży stacja klimatyczna Dardżyling, znajduje się w rękach angielskich.

AZJA SOWIECKA.

Posiadłości ZSRR w Azji obejmują północno-zachodnią i północną część tego lądu. Nie są one koloniami lecz przedłużeniem Rosji europejskiej. W skład ich wchodzi: 1) Część Federacji Rosyjskiej¹ (w tym Syberia² z autonomicznymi republikami *jakucką*³ i *mongolską-buriacką*⁴). 2) *Federacja Zakaukaska*. 3) *Republika Turkmenistan*. 4) *Republika Uzbekistan*. 5) *Republika Tadżykistan*.

Obszar łączny ok. 15.178.000 km² z ludnością ok. 36 milion.

Pod protektoratem ZSRR znajduje się radziecka republika *Tannu-Tuwa*⁵.

Federacja Zakaukaska. (*Zakaukaska Z. S. F. S. R.*)

Gł. miasto *Tyflis* (ok. 500.000 mieszk.). Gł. port *Baku* (z górą 700.000 mieszk.)⁶.

Obszar ok. 185.000 km².

Ludności z górą 7 milionów. Ormianie, Gruzini, Turcy, konglomerat narodowości jak: Kurdowie, Czerkiesi, Osetyńcy, Czeczeńcy, Aisorowie, Tatowie⁷, inni; poza tym: Rosjanie, Niemcy, Grecy, Persowie, Żydzi.

Stosunki gospodarcze. Rolnictwo: prod. bawełny, zboża, kukurydzy, *wina*, herbaty, tytoniu. Owocarstwo (prod. owoców cytrusowych) i warzywnictwo. Prod. jedwabiu. Cenne drzewa. Hodowla bydła rog. i *owiec*; prod. wełny. Rybołówstwo. *Wielkie bogactwa kopalniane*: prod. *nafty*, *manganu* (2 miejsce w prod. świat.), miedzi, soli, siarki, węgla; ołów, cynk, srebro, azbest, pumeks. Przemysł w stadium rozwojowym: włókienniczy, skórzany, spożywczy. Siły wodne wyzyskane dla elektryfikacji kraju.

¹ Federacja rosyjska (europejska) patrz przegląd Historyczno-Polityczny część I.

² Syberia jest związana z dziejami Polski jako miejsce zesłania patriotów polskich za pracę społeczną i wolnościową w kraju (konfederacja barska, walki kościuszkowskie, powstania narodowe z r. 1831 i 1863, rewolucja 1905 r.). Począwszy od pamiętników J. Kopcja (koniec XVIII w.) istnieje cała polska literatura syberyjska.

³ *Republika Jakucka* (we wsch. Syberii). Obszar przeszło 3.775.000 km²; ludności (Jakuci, częściowo Tunguzi) ok. 300.000.

⁴ *Republika Mongolsko-Buriacka* (w środkowej Syberii). Obszar ok. 378.000 km²; ludności (w połowie Buriaci) ok. 1/2 miliona.

⁵ Patrz Chiny.

⁶ Tyflis i Baku leżą w Gruzji.

⁷ Ludy kaukaskie: Ormianie, Gruzini, Czerkiesi, Osetyńcy. Czeczeńcy, Tatowie należą do rasy białej.

Komunikacja. Długość linii kolej. przeszło 2,300 km. Ustrój polityczny. Związek tworzą 3 republiki: *Azerbejdżan*¹ *Gruzja* i *Armenia*.

Oświata. Poziom kulturalny ludności naogół niski², ale oświata czyni znaczne postępy i procent analfabetów szybko się zmniejsza. Szereg specjalnych szkół wyższych.

Republika Turkmenistan³.

Stolica Aszhabet (z górą 74.000 mieszk.).

Obszar ok. 491.216 km²⁴.

Ludności ok. 1,3 milion. Turkmeni są pochodzenia turecko-tatarskiego (rasa żółta), mówią narzeczem tureckim, wyznają islam sunicki.

Stosunki gospodarcze. *Kraj rolniczy*. Produkcja rolna oparta na sztucznym nawadnianiu. Prod. *bawełny*, sadownictwo, winnice. Produkcja jedwabiu. Hodowla zwierząt domowych (słynne *konie turkmeńskie*). Prod. wełny i *futer astrakańskich*. Prod. górnicza: węgiel, nafta, sól, siarka, sulfaty, oleje mineralne. Przemysł włókienniczy. *Prod. dywanów*.

Komunikacja. Połączenie kolej. z Syberią. Połączenie motorowe z Persją; komun. lotnicza z Rosją europejską i z Persją.

Oświata. Walka z analfabetyzmem czyni duże postępy. Wprowadzono alfabet łaciński. Istnieje 5 wyższych zakładów naukowych.

Republika Uzbekistan.

Stolica Taszkent (ok. 500.000 mieszk.).

Obszar ok. 172.000 km².

Ludności z górą 5 milion. Uzbekowie są pochodzenia turecko-tatarskiego (rasa żółta), mówią narzeczem tureckim, wyznają islam sunicki.

Stosunki gospodarcze. Rolnictwo oparte na sztucznym nawadnianiu. Prod. *bawełny*, sadownictwo. Prod. jedwabiu.

¹ W Azerbejdżanie istnieją dążności do odłączenia się od ZSRR.

² Ormianie i Gruzini mają starą kulturę i górują pod względem oświaty nad innymi ludami kaukaskimi.

³ Turkmenistan, Uzbekistan i Tadżykistan leżą w Turkiestanie zach.

⁴ Łącznie z nowym przegrupowaniem terytoriów Chiwy i Buchary.

Hodowla bydła i prod. wełny. Produkcja górnicza: nafta, węgiel, siarka. Przemysł maszynowy, włókienniczy, papierniczy, skórzany, konfekcyjny, cementownie, fabryki tlenu. Ogniskiem handlu i przemysłu Turkiestanu jest *Taszkent*.

Komunikacja. Długość linii kolej. ok. 1800 km. (połączenie kolejowe z Rosją europejską i Syberią). Linie lotnicze.

Oświata. Walka z analfabetyzmem czyni znaczne postępy.

Republika Tadżykistan.

Stolica Stalinbad (ok. 30.000 mieszk.).

Obszar ok. 144.000 km.²

Ludności ok. 1.333.000. Tadżykowie są pochodzenia aryjskiego z domieszką krwi mongolskiej, mówią dialektem perskim, wyznają islam sunicki.

Stosunki gospodarcze. Rolnictwo. Produkcja rolna oparta na sztucznym nawadnianiu. Prod. *bawełny*, winogron, jarzyn. Hodowla bydła. Produkcja górnicza: nafta, węgiel, *złoto*, bizmut.

Komunikacja. Długość linii kolej. tylko ok. 200 km.

Autostrady, ruch motorowy, żegluga rzeczna, połączenia lotnicze.

Oświata. Walka z analfabetyzmem czyni duże postępy¹. Wprowadzono przymus szkolny. Instytuty: rolniczy, techniczny, medyczny.

Republika Tannu-Tuwa².

Stolica Kzył (ok. 2.000 mieszk.). Bez dostępu do morza.

Obszar ok. 165.000 km².

Ludności ok. 65.000 (przeważnie sojoci³); ok. 10%₀ Rosjan — starowierców.

Kraj urodzajny. Hodowla bydła. Bogactwa kopalniane (złoto, azbest, sól, marmur). *Wywóz* szczeciny, skór, wełny.

Od 1921 r. autonomiczna republika radziecka pod protektorem ZSRR.

¹ Analfabetyzm spadł z 99% na 40%.

² Dawniej Urianchaj.

³ Sojoci (Tannu-Urianchaje) należą do rasy żółtej.

Dane statystyczne dotyczące się Azji sowieckiej nie są pewne.

BRYTYJSKIE POSIADŁOŚCI, PROTEKTORATY, MANDATY.

Indie (India).

Stolica Delhi (ok. 450.000 mieszk.). Największe miasto i port Kalkuta (ok. 1,625.000 mieszk.).

Obszar ok. 4.684.000 km²¹. Ludności przeszło 363 milion.² (rozmieszczenie b. nierównomierne). Naturalny przyrost ludności (ok. 3 milion. rocznie) hamują klęski głodowe, epidemie, brak warunków higienicznych.

Struktura ludnościowa niejednolita. Ludność powstała ze zmieszania się rozmaitych grup etnicznych i ludów³. Ok. 2/3 ludności stanowią Hindusi (pochodzenia aryjskiego — rasa biała)⁴, ok. 20% Drawidowie (odmiana rasy czarnej), ludy prymitywne w górach⁵, poza tym nieliczni: Eurazjaci⁶, Żydzi, Europejczycy (przeważnie Anglicy) i inni⁷. Znanych jest w Indiach (bez Birmy) przeszło sto osiemdziesiąt języków i ok. sześćuset narzeczy tych języków. Dzielą się one na dwie główne grupy: aryjską i drawidyjską. Językami indo-aryjskimi mówi ok. 74% ludności Indii. Ogólno porozumiewawczym językiem znacznych części Indii jest t. zw. *hindostanu*. Wśród warstw wyższych w użyciu język angielski (język naukowy).

Struktura religijna niejednolita. Ok. 2/3 ludności wyznaje braminizm (hinduizm), który liczy wiele sekt i wierzeń i jest raczej organizacją społeczną niż religią; muzułmanów ok. 22%, poza tym: buddyści (Birma), animiści⁸, chrześcijanie (ok. 2%)⁹, inni. Dwie główne religie braminizm i islam¹⁰ dzielą społeczeństwo indyjskie na dwa wrogie obozy.

Stosunki gospodarcze. Kraj przeważnie rolniczy, miejscami nadzwyczaj urodzajny (dorzecze Gangesu, Bengalia). Stosowane sztuczne nawadnianie. *Okolo 2/3 ludności żyje z pracy*

¹ Łącznie z Beludżystanem i Birmą.

² Dane statystyczne z 1933 r.

³ Poza ludami prymitywnymi wyróżnia się w Indiach 7 typów antropologicznych.

⁴ Hindusi zachowali swój rasowy typ.

⁵ Za najstarszy odłam pierwotnej ludności Indii uważani są Kolariowie.

⁶ Eurazjaci powstałi ze zmieszania się Europejczyków z elementami indyjskimi.

⁷ W Birmie — Birmanie, Szan, Chińczycy.

⁸ Animizm — religia pierwotna, polegająca na wierze w duchy, zapełniające całą przyrodę.

⁹ W pracach misjonarskich w Indiach wybitne zasługi położył Polak — arcybiskup W. Zaleski.

¹⁰ Drawidowie są przeważnie muzułmanami.

na roli. Przeważa drobna własność ziemska. Wielkie gospodarstwa plantacyjne są w posiadaniu angielskich towarzystw handlowych. Przedmiotem prod. rolnej są wszystkie niemal rośliny użytkowane strefy gorącej i umiarkowanej: *ryż* (główny produkt spożywczy ludności obok Chin — 1. m. w prod. św.), proso (produkt spożywczy uboższej ludności), *pszenica* (3. miejsce w prod. świat.), *jęczmień* (5. miejsce w prod. świat.), kukurydza. Rośliny przemysłowe: *trzcina cukrowa* (1. miejsce w prod. świat. cukru trzcin), *tytoń* (1. miejsce w prod. świat.), *herbata* (2. miejsce w prod. świat.), *bawełna* (2. miejsce w prod. świat.), *juta* (monopol Indii — ok. 99% prod. świat.), rośliny oleiste (sezam, rzepak, orzech ziemny, len)¹, korzenie, indygo, mak, kawa, rycynus. Kultura jedwabnika. Lasy zwrotnikowe (dżungle). Cenne drzewa (tekowe, sandałowe, farbiarskie, gumowe). Produkcja kauczuku.

Hodowla zwierząt domowych b. rozpowszechniona: *bydło rog.* (1. miejsce w świecie), owce, kozy, konie, wielbłądy, muły, osły, jaki, słonie.

Rybołówstwo. Połów perel.

Produkcja górnicza: węgiel, żelazo, ołów, *mangan*, (3. miejsce w prod. świat.), cyna, cynk, sól (7. miejsce w prod. świat.), nafta, miedź, srebro (7. miejsce w prod. świat.), złoto (na wyczerpaniu), diamenty, tungsten, chrom.

Przemysł fabryczny na większą skalę zaczął się rozwijać dopiero od XX w.², zwłaszcza *przędzalniczy i tkacki* (wzroby bawełniane, jutowe, wełniane, tkaniny jedwabne, dywany); *przemysł metalurgiczny*, fabryki herbaty, luszczarnie ryżu, olejarnie. *Indie posiadają wszelkie warunki rozwoju przemysłu;* są nimi: tani robotnik, wielka ilość surowców, szerokie rynki zbytu u siebie i zagranicą.

Handel bardzo ożywiony (głównie z W. Brytanią).

Wywóz produktów rolniczych: *bawełny* surowej, przędzy i materiałów bawełnianych, *juty* i wyrobów z juty, ryżu, zboża, orzechów ziemnych, olejów roślinnych i nasion oleistych, herbaty, kauczuku i gumy, tytoniu, korzeni, opium, rumu, wełny, skór i wyrobów skórzanych, futer, ołowiu, manganu, wosku parafinowego. Bilans handl. dodatni. Główne ogniska przemysłu i handlu: *Kalkuta, Bombaj* (ok. 1/2 milion. mieszk.), *Madras* (ok. 650.000 mieszk.), *Rangun* (w Birmie — największy port ryżowy na ziemi), *Karaczi* (gł. port wywozowy pszenicy). Flota handlowa.

¹ W produkcji sezamu i orzechów ziemnych zajmują Indie 1. miejsce, zaś w prod. nasienia lna — 3. miejsce w świecie.

² Tradycyjne rzemiosła: tkactwo, koronkarstwo, wyrób szali (kaszmirske) złotnictwo, sznycerstwo bardzo podupadły.

Jednostka monetarna: rupia (związana z walutą angielską) = ok. 2 zł. Pod względem ekonomicznym Indie są krajem wielkich kontrastów: obok zawrotnych bogactw istnieje tu najsłabsza nędza.

Komunikacja. Linie kolejowe łączące wszystkie ważniejsze ośrodki gospodarcze osiągają długości ok. 67'000 km. Sieć dróg bitych. Ruch automobilowy. W użyciu siła pociągowa zwierząt. Rozwój żeglugi morskiej i rzecznej. Liczne linie okrętowe. Połączenie lotnicze z Europą.

Ustrój polityczny. Cesarstwo (Indian Empire) pod władzą króla W. Brytanii, który nosi tytuł cesarza Indii. Ok. $\frac{2}{3}$ kraju, w tym najważniejsze gospodarczo obszary, są bezpośrednio administrowane przez W. Brytanię (15 prowincyj zarządzanych przez gubernatorów¹⁾); w pośredniej od niej zawisłości pozostaje 118 większych i 445 mniejszych państw i państewek tubylczych, rządzonych przez własnych radźów, maharadzów i tp. władców. W Anglii administracja Indii należy do Sekretariatu Stanu dla Indii. W Londynie rezyduje również komisarz dla Indii z pochodzenia Indus. Na czele rządu w Indiach stoi gubernator generalny z tytułem wicekróla; władzę ustawodawczą dzieli on z Radą Prawodawczą, składającą się z Rady Stanu i Zgromadzenia Prawodawczego. Prawo wyborcze przysługuje tylko znikomemu procentowi ludności płci obojga.

Państwa tubylcze rządzą się własnymi prawami i są kontrolowane przez rezydentów lub agencje brytyjskie. Dla omawiania spraw wspólnych istnieje stała instytucja t. zw. «Izba Książąt», składająca się z 110 członków pod przewodnictwem gubernatora generalnego.

Siła zbrojna. Armia ok. 300.000 składa się z wojsk angielskich i indyjskich. Naczelne dowództwo sprawują Anglicy. Flota wojenna morska i powietrzna. Niektóre państwa tubylcze mają własną siłę zbrojną.

Od czasu wojny światowej znajdują się Indie w fazie przemiany z brytyjskiego kraju koronnego na samodzielne dominium.

Dzieje. Do najstarszych dziejów Indii brak źródeł, ale historia ich obejmuje okres ok. 4000 lat, t. j. od czasu przybycia z zachodu na nizinę Pendżabu Indo-Aryjczyków, którzy utworzyli tam cały szereg państw i państewek. Indo-Aryjczycy (Hindusi) zmieszali się z ludnością miejscową, częściowo zaś wyparli na południe tubylczych Drawidów. W ciągu wielowiekowych dziejów kilkakrotnie powstawały w Indiach wielkie im-

¹ Birma należy administracyjnie do Indii Bryt.

peria pod rządami różnych dynastii, ale nie trwały nigdy dłużej ponad 100—250 lat. Po ich upadku Indie wracały znowu do swego normalnego stanu rozbitcia na wielką ilość państw i państewek. W XII w. Indie stają się łupem mahometańskich hord Afganów i Turków. W połowie XVI w. wylania się w Indiach wielkie cesarstwo (od Afganistanu do Bengalii) pod panowaniem mahometańskiej dynastii *Wielkich Mogolów*. Wielki Akbar (1556—1605) jest jednym z największych władców w dziejach świata. Już jednak w pierwszej połowie XVIII w. w całych Indiach panuje stan graniczący niemal z anarchią. Jako kraj bardzo bogaty, Indie zarówno w starożytności (w IV w. przed Chr. dotarł do nich i zajął Pendżab Aleksander Wielki) jak i w średniowieczu były przedmiotem marzeń Europejczyków. Gdy potym Arabowie i Turcy odcięli Europie drogę lądową do Azji, Europejczycy nawiązali bezpośrednie stosunki z Indiami dopiero po opłynięciu Afryki (Vasco de Gama w 1498 r.). Pierwsze kolonie europejskie w Indiach założyli z początkiem XVI w. Portugalczycy, po nich (XVII w.) Holendrzy, nieco później Anglicy i Francuzi.

W XVIII w. po upadku państwa «Wielkiego Mogola» angielska Kampania Wschodnio-Indyjska zagarnęła stopniowo znaczną część półwyspu Hindostańskiego, a po długoletnich wojnach francusko-angielskich (1763) cały półwysep przeszedł pod jej władanie. W r. 1858, po stłumieniu powstania Sipajów (indyjskich żołnierzy w służbie angielskiej), Kampania Wsch. Ind. została rozwiązana, a Indie przeszły bezpośrednio w ręce rządu W. Brytanii. W 1876 r. królowa Wiktoria ogłosiła się cesarzową Indii. Anglia anektowała Birmę Górną (1886) i Beludżystan ustalając w ten sposób obecne granice Indii Bryt. Rządy angielskie zapewniły Indiom nękanym ciągłymi wojnami i przewrotami spokój i bezpieczeństwo i podniosły je ogromnie pod względem gospodarczym (gęsta sieć kolej., urządzenia melioracyjne, zakładanie portów, fabryk, plantacyj i tp.) i kulturalnym, jednocześnie jednak wyzyskują ludność pod względem podatkowym, a nie dopuszczając w Indiach do rozwoju przemysłu na wielką skalę, trzymają je w zależności gospodarczej od Anglii. Ten stan rzeczy oraz niedopuszczanie Indusów do odpowiedzialnych stanowisk w administracji krajem i w sądownictwie doprowadza do ciągłych wrzeń politycznych i propagandy rewolucyjnej. Już w drugiej połowie ubiegłego stulecia zaczął się budzić w Indiach ruch narodowy domagający się dla kraju autonomii. W 1905 r. rzucono hasło bojkotu towarów angielskich i proklamowano bierny opór wobec władz. Podczas wojny światowej Indie (za cenę obiecanych przez Anglię reform) poparty ją finansowo i mi-

litarnie. Nadana im po wojnie częściowa autonomia¹ nie zadowolniała jednak nawet umiarkowanych. Wobec surowego zwalczania przez rząd angielski wszelkiej propagandy rewolucyjnej i stosowania b. ostrych środków represyjnych, ludność podjęła akcję cywilnego nieposłuszeństwa i ekonomicznego bojkotu. Na czele tej akcji stanął adwokat *Gandhi* i nadał ruchowi hinduskiemu charakter głęboko religijny i etyczny. Ruch wolnościowy ogarnia coraz szersze masy ludowe i zmierza w rezultacie do uwolnienia się z pod panowania angielskiego i do *niepodległości*². Indie Bryt. są członkiem Ligi Nar.

Kultura induska należy do najstarszych i najznakomitszych na świecie³. Stworzyli ją braminini ulegając pewnym wpływom ludów tubylczych (drawidzkich) i ludów sąsiednich. Znamionną cechą tej kultury jest olbrzymia literatura w języku sanskryckim (pra-język wszystkich języków europejskich): religijna (hymny wedyjskie — najwspanialszy zabytek liryczny rasy białej), epiczna (epopeje: „Mahabarata“ i „Ramajana“), filozoficzna (buddyzm, braminizm), polityczna, prawna (kodeks Manu.). Literaturę hinduską cechuje wysoki poziom etyczny i duża fantazja. Monumentalna architektura (wspaniałe świątynie i pałace), rozwinięte rzeźba (ornamentacje) i malarstwo. W V w. przed Chr. kwitły tu astronomia, matematyka (wprowadzenie dziesiętnego systemu liczb)⁴ i medycyna. Hindusi postawili wysoko rolnictwo. Obecną modernizację kraju i zapoczątkowane przez Anglików pierwszorzędne prace cywilizacyjne tamuje podział ludności hinduskiej na kasty (jest ich ok. 2.400) zamknięte w sobie. Główne z nich są: braminów (kapłani), rycerzy, kupców i rzemieślników. Są kasty ascetów, żebraków, nawet złodziei. Członkowie kast najniższych nazywają się pariasami. Pozakastowi pozbawieni są wszelkich praw.⁵ Poziom oświaty naogół niski (najrozmaitsze szczelne cywilizacji od elity kulturalnej aż do plemion zupełnie dzikich). Przymus szkolny tylko w niektórych krajach. Ok. 90%⁶ analfabetów. Różnorodne szkoły zawodowe; szkoły misyjne; 16 uniwersytetów z jęz. wykładowym angielskim⁶. Uniwersytet hinduski i uni-

¹ Parlament o ograniczonych kompetencjach i b. ograniczone prawo wyborcze.

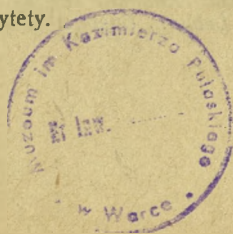
² Stronnictwo umiarkowane domaga się t. zw. statutu dominialnego na wzór dominiów angielskich; radykałsi dążą do zupełnej niepodległości kraju. W r. 1919 kongres indyjski w Madrasie pod wpływem agitacji komunistycznych domagał się całkowicie od Anglii niezależnej «Socialistycznej Republiki Indyjskiej».

³ Przemysł epoki brązu bierze swe początki w Indiach.

⁴ T. zw. cyfry arabskie biorą swój początek w Indiach.

⁵ Kasty stwarzając nierówność społeczną powstrzymują ruch wyzwolenia kraju.

⁶ W państwach tubylczych dwa uniwersytety.

wersytet mahometański. Rozwój literatury w językach nowo-hinduskich, zwłaszcza bengalskim. Po bengalsku pisze *Tagore Rabindranath*.

Cejlon. Obszar wyspy ok. 66.000 km². Ludności ok. 5¹/₂ miliona, przeważnie Syngalezi.¹ Anglików ok. 10.000. Przeszło połowa ludności wyznaje *buddyzm*. Główne miasto i port *Colombo*. Kraj obfituje w metale i drogie kamienie (rubiny, szafiry i inne). Wywóz herbaty (3. miejsce w prod. świat.), *kauczuku* (3. m. w prod. świat.), produktów kokosowych (3. m. w prod. świat.), cynamonu, kakao, *grafitu* (4 m. w prod. świat.).

Cejlon należał do Portugalczyków, potem do Holendrów, od r. 1802 należy do W. Brytanii; jest *kolonią koronną*, zarządzaną przez gubernatora angielskiego.

Male diwy. Grupa 13 wysp koralowych. Obszar łączny ok. 300 km². Ludności (przeważnie muzułmani — doskonali żeglarze i kupcy) ok. 80.000. Wywóz produktów kokosowych. Rządy sprawuje obieralny sułtan. Konstytucja z 1932 r. Nad Malediwami wykonuje *protektorat* gubernator Cejlonu.

Malakka Angielska (British Malaya)². Obszar łączny ok. 136.000 km². Ludności ok. 4¹/₂ milion. Malajowie (należą do rasy żółtej),³ liczni Chińczycy, pewien procent Hindusów. Religie: *buddyzm i islam*. Główne miasto *Singapur* (ok. 800.000 mieszk. — przeważnie Chińczycy)⁴ jest *pierwszorzędnym portem handlowym i podstawą operacyjną angielskiej floty wojennej* na Oceanie Spokojnym. Wywóz *kauczuku* (1. miejsce w prod. świat.), *kopry* (4 m. w prod. świat.), *orzechów kokosowych*, oleju palmowego, kamfory, pieprzu, ryżu, tapioki, cukru trzcin., drzewa (zwłaszcza tekowego), ryb, *cyny* (1. m. w prod. świat.), złota, nafty i pochodnych. Jednostka monetarna: dolar malajski (*Straits dolar* — związany z walutą angielską)⁵ = ok. 3 zł. W skład Malaki Angielskiej wchodzi: 1) *Straits Settlements* (posiadłości cieśninowe) — *kolonia koronna* zarządzana przez gubernatora angielskiego.⁶ 2) *Państwa Malajskie sfe-*

¹ Syngalezi — lud powstały ze zmieszania się elementów indo-aryjskich z Drawidami. Obok Syngalezów zamieszkują Cejlon Tamilowie (plemię Drawidów).

² Malakka Angielska obejmuje południową część Półwyspu Malajskiego i niektóre przyległe doń wysepki.

³ Niektórzy uczeni uważają Malajów za samodzielną rasę. Malajowie wyznają przeważnie mahometanizm, odznaczają się wybitnymi zdolnościami żeglarskimi.

⁴ Wolny port w Straits Settlements.

⁵ Zwany również dolarem syngapurskim.

⁶ W skład kolonii wchodzi następujące prowincje (wąskie skrawki lądu) i wysepki: *Malakka, Singapur* (wyspa), *Wellesley, Pinang* (wyspa) oraz wyspy: *Labuan, Bożego Narodzenia (Christmas) i Kokosowe (Keeling)*.

derowane — związek 4 państw (sultanatów): *Perak, Selangor, Negri-Sembilan* i *Pahang*, pod ogólnym kierownictwem Rady Związkowej i pod protektoratem brytyjskim. 3) Państwa Malajskie Niefederowane: *Dżohor, Kedah, Perlis, Kelantan* i *Trengganu* — pod władzą tubylczych sultanów i kontrolą angielską.¹

Brytyjskie Borneo.² Obszar ok. 195.000 km². Ludności ok. miliona, przeważnie pochodzenia malajskiego. Gł. miasto i port *Kuczing*. Wywóz *kauczuku* (4. miejsce w prod. świat.), gumy, gutaperki, drzewa (budulec), sago, tapioki, ryżu, cukru trzcin., kopry, pieprzu, orzechów, ryb, złota, nafty. Jednostka monetarna: *Straits dolar* = ok. 3 zł. W skład Bryt. Borneo wchodzi: *Sarawak* (księstwo pod protektoratem brytyjskim), *Brunei* (sultanat pod protektoratem brytyjskim) i *Borneo Północne (kolonia)*.

Hong-Kong. Obszar wyspy ok. 1000 km².³ Ludności ok. 940.000, przeważnie *Chińczycy*. Gł. miasto i port *Victoria*. Flota handlowa. Jednostka monetarna: *Hong-Kong dolar* (związany z walutą angielską) = ok. 1,6 zł. *Kolonia koronna* zarządzana przez gubernatora generalnego. Ważny punkt handlowy i strategiczny.

Aden⁴ z wyspami: *Perim, Sokotra* i *Kuria Muria*. Obszar łącznie ok. 22.400 km². Ludności ok. 65.000. Arabowie i Somalowie⁵. Religia *muzułmańska*. Gł. miasto i port (wolny) *Aden* jest ważnym punktem strategicznym i handlowym. Wywóz soli, kawy, gumy, tytoniu, papierosów. Aden z wyspą *Perim* podlega rządowi brytyjsko-indyjskiemu. Wyspy *Sokotra* i *Kuria Muria* oraz część *Hadramutu*⁶ (administracyjnie przynależne do Adenu) mają własnych władców tubylczych i są pod protektoratem brytyjskim.

Bahraïn⁷. Obszar łączy wysp ok. 600 km². Ludności (Arabowie, poza tym Persowie, Murzyni) z górą 120.000. Religia *muzułmańska*. Gł. miasto *Manama*. Połów i wywóz *pe-*

¹ Gubernator angielski w Straits Settlements sprawuje jednocześnie kontrolę (jako wysoki komisarz) nad sfederowanymi i niesfederowanymi państwami malajskimi. Wyspy *Dindigs*, należące do Straits Settlements, w r. 1935 zostały przyłączone do Peraku.

² Płn.-zach. część wyspy Borneo. Dane statystyczne niepewne.

³ Łącznie z terytorium *Kowloon* na lądzie stałym.

⁴ Na płd. krańcu Arabii.

⁵ Somalowie: lud pochodzenia mieszanego — murzyńsko-hamicko-se-mickiego.

⁶ Hadramut — patrz Arabowie i państwa arabskie.

⁷ Grupa wysp w Zatoce Perskiej. Dane statystyczne niepewne.

reł (poza tym wywóz ryżu, kawy, cukru trzcin.). Rządy sprawuje arabski szejik, będący pod *kontrolą rezydenta brytyjskiego*.

Cypr. Obszar wyspy ok. 9.300 km². Ludności ok. 400.000 (ok. 80% Greków, obok nich muzułmańscy Turcy). Gł. miasto *Nikozja*. Wywóz *chleba świętojańskiego*, kartofli, wina, pirytu, azbestu, mułów, poza tym: jęczmienia, pomarańcz, rodzynków, bawełny, haftów. Cypr został oddany w zarząd W. Brytanii w 1878 r., po aneksji w 1914 r. został przekształcony w r. 1925 w *kolonię koronną*, zarządzaną przez gubernatora. Jest *bazą dla angielskiej floty wojennej* na wodach Lewantu.

Stosunki handlowe kolonii brytyjskich z Polską.

Indie Bryt. i Cejlon¹ wywożą do Polski ryż, herbatę, jute, bawełnę, rum (Indie), nasiona oleiste, kauczuk i gumę, korzenie, orzechy i produkta kokosowe, rośliny koszykarskie (Cejlon); sprowadzają z Polski wyroby kotlarskie i rury, wyroby włókiennicze oraz nieco metali, materiałów budowlanych, wyrobów ceramicznych i galanteryjnych. Polska ma z Indiami Bryt. saldo handlowe wybitnie ujemne.²

Malakka Ang. wywozi do Polski produkta kolonialne; sprowadza z Polski materiały budowlane i wyroby ceramiczne. Z Cypru sprowadzamy pomarańcze.

Mandat Palestyna (Filistin)³.

Stolica Jerozolima (ok. 105.000 mieszk.). *Gł. port Haifa* (ok. 80.000 mieszk.).

Obszar ok. 26.000 km². Ludności z górą 1,3 miliona. Muzułmanów (Arabowie osiedli i Beduini) ok. 60%, żydów (stała imigracja żydowska) przeszło 30%⁴, chrześcijan różnych wyznań i obrządków ok. 8%⁵. Pełna tolerancja religijna. Języki urzędowe: angielski, nowohebrajski i arabski.

Stosunki gospodarcze. Rolnictwo jest głównym źródłem dochodu ludności. W rolniczych koloniach żydowskich

¹ W Cejlonie przebywa ok. 30 obywateli polskich — przeważnie misjonarzy.

² Istnieje bezpośrednia komunikacja okrętowa między Gdynią a Indiami Bryt.

³ Nazwa Palestyna (odpowiednik arabskiego *Filistin* i hebrajskiego — *Pleszet*) stworzona została przez Greków. Poprzednio krainę tę wraz z dalszym obszarem nazywano *Chanaan* (Kanaan); zamieszkiwali ją obok innych ludów również i Filistyni, od których wzięta swą nazwę — Filistin.

⁴ Wskutek stałej imigracji żydowskiej, stosunki ludnościowe w Palestynie zmieniają się z roku na rok. Kontyngent emigracyjny do Palestyny ustalany jest półrocznie.

⁵ Chrześcijanie (w tym i chrześcijańscy Arabowie) skupieni są głównie w Jerozolimie, Nazarecie i Betleem; mają tu swoich patriarchów i biskupów. *Święte miejsca chrześcijańskie* nawiedzane są przez liczne pielgrzymki.

stosowane są nowoczesne metody uprawy ziemi. Produkcja pszenicy i jęczmienia, durry, oliwek, tytoniu, owoców połudn. (*plantacje pomarańcz*), winnice. *Intensywna hodowla zwierząt domowych* (bydło rog. *owce, kozy, koni, muły osły, wielbłądy*) i drobiu. Produkcja górnicza i przemysłowa nieznaczna. Pokłady soli kuch., wapienia, gipsu, gliny. *Uprzemysłowane są pokłady soli potasowych, magnezji i asfaltu* (Morze Martwe); produkcja cementu, *przemysł spożywczy* (młyny, gorzelnie, wyrób oliwy i wina), fabryki włókiennicze, fabryki mydła.

Handel palestyński cechuje znaczna przewaga przywozu nad wywozem, powodowana ciągłą rozbudową ośrodków miejskich i wzmocnionym (w związku ze stałą kolonizacją żydowską) zapotrzebowaniem na żywność. W y w ó z *owóców* (*pomarańcze, grejpfruty*), wina, oliwy, tytoniu, mydła, wełny. Główne ośrodki handlu: *Jerozolima, Haifa, Jaffa, Tel-Awiw* (nowozałożone, czysto żydowskie miasto, liczące ok. 135.000 mieszk.).

Jednostka monetarna: funt palestyński (związany z walutą angielską) = ok. 26 zł.

Palestyna jest terenem ożywionej działalności gospodarczej.

Komunikacja. Długość linii kolej. ok. 1250 km. (koleje zdudowane przez Anglików). Światne drogi automobilowe (autostrady), kom. okrętowa i lotnicza.

Ustrój polityczny. *Mandat brytyjski*. Na czele rządu stoi wysoki komisarz brytyjski. Konstytucja z 1922 r. Rada Prawodawcza (dotąd nieukonstytuowana) ma się składać z 28 członków. Prawo wyborcze powszechne. Żydzi rządzą się autonomicznie; posiadają szeroki samorząd terytorialny, religijny i kulturalny. Najwyższą ich władzą jest *Syjonistyczny Komitet Wykonawczy Palestyny*. Muzułmanie mają swój samorząd religijny: *Radę Najwyższą Mahometańską*. Podział administracyjny kraju na 3 dystrykty. Brytyjskie garnizony wojskowe i siły lotnicze.

Dzieje². W starożytności Palestyna zamieszkiwana była przez zsemityzowanych Kanańczyków³. Żydzi (Izraelici)⁴ przybyli tu ok. 1440 r. przed Chr., pokonali Kanańczyków i zasymilowali się z nimi. Od najdawniejszych czasów aż do

¹ Reprezentatami narodu żydowskiego są żydowskie agencje syjonistów i niesyjonistów.

² Jako południowa część Syrii Palestyna dzieli przeważnie losy tego kraju.

³ Potomkowie Fenicjan.

⁴ Izraelici — lud szczepu semickiego (rasa biała).

podbicia Kanaanu rządził się Izraelici patriarchalnie. Władza królewska ugrutowana została w Palestynie ok. 1000 r. przed Chr. Największy swój rozkwit święciła Palestyna za panowania króla Salomona (1015—975 przed Chr.). Po śmierci jego nastąpił podział kraju na królestwo judejskie i izraelskie. Oba te państwa w VIII w. przed Chr. podbili Asyryjczycy. Królestwo izraelskie przestało istnieć; królestwo judejskie przetrwało aż do r. 586 przed Chr., w którym to roku król Babilonu Nabuchodonozor zdobył i zburzył Jerozolimę, a lud judzki uprowadził do Babilonu.

Po zdobyciu Babilonu przez Cyrusa, Żydzi powrócili do Palestyny (*powrót z niewoli babilońskiej 536 r. przed Chr.*) i odbudowali Jerozolimę. W 63 r. przed Chr. Palestyna dostaje się pod zwierzchnictwo rzymskie; rządzą nią z ramienia Rzymu królowie żydowscy. Za panowania Heroda I przyszedł na świat w Palestynie, głosił swą naukę i poniósł śmierć męczeńską *Jezus Chrystus*. W 70 r. po Chr. cesarz rzymski Tytus zburzył Jerozolimę i położył kres państwu żydowskiemu. Palestyna została przekształcona na prowincję rzymską — Judeę. W II wieku naszej ery (po stłumieniu powstania żydowskiego w r. 135) Żydzi rozprószyli się po krajach śródziemnomorskich. W VII wieku (636) Palestyna przechodzi pod panowanie Arabów i odtąd, dzieląc losy Syrii,¹ aż do wojny światowej pozostaje pod rządami muzułmanów.² Podczas wojny światowej (1917) Palestynę³ okupowały wojska brytyjskie i kraj ten został uznany (*deklaracja* ministra *Balfoura* w parlamencie angielskim 2 XI 1917) za *siedzibę narodową narodu żydowskiego*. Po wojnie Palestyna została oddana w mandat W. Brytanii (1922).

Masowa emigracja Żydów do Palestyny (ostatnio napływ uchodźców żydowskich z Niemiec), finansowana przez Żydów całego świata,⁴ powoduje przechodzenie ziemi z rąk arabskich w żydowskie i wywołuje *ciągłe rozruchy* tubylczej *ludności arabskiej* (pogromy żydowskie 1920, 1921, 1929, 1933, 1936). Nacjonaliści arabscy nie chcą uznać deklaracji Balfoura, a fella-chowie (rolnicy arabscy) mocno trzymają się ziemi, której spe-

¹ Patrz dzieje Syrii.

² Utworzone podczas I krucjaty (1099) chrześcijańskie Królestwo Jerozolimskie przeszło w ciągu XII i XIII w. w ręce muzułmanów.

³ Palestyna była częścią prowincji tureckiej — Syrii.

⁴ Hasła syjonistyczne domagają się coraz to szerszego otwarcia wrót Palestyny dla emigracji żydowskiej.

kulację i handel uprawiają Żydzi. Zaostrzający się coraz bardziej konflikt arabsko-żydowski utrudnia pokojową judaizację kraju i przysparza wiele kłopotów władzy mandatowej.

Kultura. W starożytności monoteistyczna religia Starego Zakonu stała pod względem etyki znacznie wyżej od etyki współczesnych narodów pogańskich. Prawdy wiary Starego Zakonu były przygotowaniem do religii chrześcijańskiej, a *Palestyna* (jako ojczyzna Jezusa Chrystusa) *stała się kolebką chrześcijaństwa i kultury chrześcijańskiej*.

W starożytności rozwinęła się religijna i świecka literatura izralicka (hebrajska)¹: psalmy religijne, podania,² opowiadania historyczne, początki literatury prawniczej («Tora», «Dekalog liturgiczny», «Dziesięć przykazań»)³.

Zdobyta przez Arabów Palestyna przyjęła kulturę i język arabski. Obecna kolonizacja żydowska wprowadza tu język nowohebrajski; powstaje literatura w tym języku. Szkoły: żydowskie (hebrajskie), mużulmańskie (arabskie), chrześcijańskie. Przymus szkolny w teorii. Żydowskie szkoły zawodowe. W Jerozolimie — uniwersytet hebrajski; w Haifie — hebrajski Wyższy Instytut Techniczny.

Stosunek do Polski. *Największy procent emigrantów do Palestyny przypada na Polskę*.⁴ Dzięki temu Palestyna jest ważnym rynkiem zbytu na towary polskie. Palestyna wywozi do Polski pomarańcze, mandarynki, grejpfruty, tytoń, wino, poza tym oliwę i skóry sur.; sprowadza z Polski przeszło sześćdziesiąt różnych towarów, z których najważniejsze: wyroby z drzewa, tkaniny, przędza wełniana, wyroby metalowe, zboże, mąka, cukier, konfekcja i inne.

Handel polsko-palestyński odznaczający się *stale saldem handlowym wybitnie dodatnim dla Polski* w r. 1936 wykazywał dla Polski saldo bilansu ujemne. Istnieje polska linia okrętowa z Konstancy (port rumuński) do Haify i połączenie lotnicze Warszawa-Haifa. Bank P. K. O. ma swój oddział w Tel-Awiw. W Jerozolimie znajduje się *katolicki* «Dom Polski».

¹ Język hebrajski należy do języków semickich, jest spokrewniony z językiem babilońsko-asyryjskim i aramejskim.

² Podania hebrajskie należą do najpiękniejszych w literaturze powszechnej.

³ Źródłem literatury hebrajskiej jest wyłącznie Stary Testament.

⁴ W r. 1936 było w Palestynie z górą 200.000 osób przybyłych z Polski. W Tel-Awiw istnieje związek Żydów emigrantów z Polski.

Mandat Transjordania¹ (Emirat Kerak).

*Stolica Amman. Port Akaba*². Obszar ok. 40.000 km². Ludności z górą 300.000³. Ludność arabska, muzułmańska, przeważnie koczownicza i półkoczownicza (mająca organizację rodową). Chrześcijan (Arabowie rozmaitych wyznań, Czerkiesi, Czeceńcy) ok. 10%. Kraj przeważnie pustynny. Główne zajęcie ludności *hodowla bydła*, poza tym rolnictwo. Bogactwa mineralne nie są wyzyskane. Unia celna z Palestyną. Władza mandatowa dba o rozwój gospodarczy kraju. Komunikacja utrudniona. Długość linii kolej. tylko 332 km.⁴ Komunikacja motorowa z Palestyną. Krajem rządzi dziedziczny emir. Od r. 1921 *Abdulah ibn Husejn*. Od r. 1929 istnieje przedstawicielstwo ludowe (Rada Prawodawcza). Kraj subsydiowany przez rząd brytyjski. Kontrolę sprawuje wysoki komisarz angielski, który w Amman ma swego rezydenta. Do r. 1918 Transjordania należała do Turcji; po wojnie światowej, od r. 1921 stanowi mandat brytyjski. Brytyjskie siły lotnicze i stacja lotnicza w Amman.

Posiadłości Holenderskie.

Holenderskie Indie Wschodnie (Nederlandsch Oost Indie) obejmują wyspy Archipelagu Malajskiego⁵: *Jawę z Madurą, Sumatrę, Borneo,*⁶ *Celebes, Moluki, Timor* (zach. część),⁷ *Bali z Lombok, Banka, Rian (Riouw), Billiton*, inne wyspy archipelagu.

Obszar łącznie przeszedł 1,9 milion. km²⁸ z ludnością ok. 65 milion.⁹ Ludność pochodzenia malajskiego (odmiana rasy żółtej) zmieszana z Hindusami, w większej części sunici. Wewnątrz wysp zachowała się ludność pierwotna (Negrytosi).¹⁰ Elementem napływowym są Chińczycy. Nieliczni Europejczycy (przeważają Holendrzy). Gł. miasto i port *Batawia* (ok. 540.000 mieszk.¹¹). *Kraj, zwłaszcza Jawa, dobrze zagospodarowany. Bogac-*

¹ Zajordania. W skład mandatu oprócz pld. części Syrii wchodzi również skrawek Półwyspu Arabskiego. Granice południowe Transjordanii nie są ściśle ustalone.

² Akaba leży nad Morzem Czerwonym.

³ Dane statystyczne niepewne.

⁴ Kolej mekkańska.

⁵ W skład posiadłości holenderskich wchodzi największe i najważniejsze wyspy archipelagu.

⁶ Półn. część Borneo należy do W. Brytanii.

⁷ Wsch. część Timoru należy do Portugalii.

⁸ Do Holend. Indii Wsch. należy również zach. część (ok. 420.000 km²) Nowej Gwinei.

⁹ Dane statystyczne niepewne. Ok. $\frac{2}{3}$ ludności mieści się na Jawie i Madurze.

¹⁰ Ciemnoskóra, odznaczająca się wyjątkowo niskim wzrostem.

¹¹ Na wyspie Jawie.

twa plantacyjne i mineralne. Rolnictwo jest głównym zajęciem ludności. Przemysł w zaczątkach (spożywczy, fabryki kapeluszy). Rzemiosła artystyczne (Jawa). Wywóz *cukru trzciniowego*, kawy (3. miejsce w prod. świat.), herbaty (4. miejsce w prod. świat.), kakao, indygo, korzeni, kory chinowej (ok. 99% prod. świat.), tytoniu (5. miejsce w prod. świat.), kauczuku (2. miejsce w prod. świat.), bawełny, produktów kokosowych (2. miejsce w prod. świat.), sezamu, orzechów ziemnych, drzewa (tekowe, sandałowe), *cyngy* (3. miejsce w prod. świat.), nafty (6. miejsce w prod. świat.), benzyny, siarki, węgla, kapeluszy. Środkiem płatniczym jest *gulden holenderski* = ok. 2,9 zł. Pod względem administracyjnym kraj dzieli się na obszary zarządzane bezpośrednio przez Holandię i na państwa tubylcze rządzone mniej lub więcej autonomicznie¹ przez własnych władców pod kontrolą rezydentów holenderskich. Naczelną władzę nad krajem sprawuje holenderski gubernator generalny. Armia kolonialna. Ogromny wpływ na kulturę ludności wywarła kolonizacja hinduska i arabska. Jawańczycy stoją wyżej pod względem kulturalnym od reszty wyspiarzy. *Jawa jest ośrodkiem życia gospodarczego i kulturalnego Indii holenderskich.*

Stosunek do Polski. Indie holend. wywożą do Polski herbatę, kakao, korzenie, poza tym: nasiona oleiste, jute, tytoń, banany, kawę, ryż, sago, kauczuk, gumę, rośliny koszykarskie, cynę; sprowadzają z Polski nieco przetworów chemicznych, wyrobów kotlarskich, stali, przędzy, fajansów, wyrobów szklanych, galanterii. Polska ma z Indiami holend. saldo handlowe wybitnie ujemne. Indie Holend. zamieszkuje ok. 1000 Polaków zatrudnionych w przemyśle naftowym.

Kolonie i protektoraty francuskie.

Indochiny Francuskie² (Union Indochinoise). Tworzą je *Kochinchina* (kolonia), *Tonkin*, *Annam*, *Kambodża*³, *Laos* (państwa hołdownicze — protektoraty) i *Kuang-czou-uan* (terytorium wydzierżawione od Chin). Obszar łączny ok. 737.000 km². Ludności ok. 22,5 milion.⁴ Indochińczycy (Anamici, Kambodżanie, Syjamczycy, inni) należą do odmiany rasy żółtej.⁵ Religia dominująca *buddyzm*. Nieliczni Europejczycy

¹ 306 państwerek z pełnym i 22 z ograniczonym samorządem,

² Zajmują wsch. część Półwyspu Indochińskiego.

³ W Kambodży znajdują się liczne zabytki architektoniczne z czasów jej dawnej świetności (IX—X w.).

⁴ Dane statystyczne niepewne.

⁵ T. zw. indochińska grupa rasy mongolskiej.

(przeważnie Francuzi). Gł. miasto *Hanoi*,¹ gł. port *Saigon*.² *Bogactwa plantacyjne i kopalniane* (węgiel, cyna, cynk, ołów, złoto).

Rozwój przemysłu cementowego, ceramicznego, bawełnianego, spożywczego, drzewnego. Wywóz *ryżu* (4. miejsce w prod. świat.), *kauczuku* (5. miejsce w prod. świat.), bawełny, korzeni, herbaty, drzewa tekowego, ryb, poza tym: węgla, cyny, cynku. Jednostką monetarną: *piaster* (oparty na walucie francuskiej) = ok. 2.5 zł. Indochinami zarządza francuski gubernator generalny. Państwa pod protektorem rządzone są przez własnych władców będących pod nadzorem rezydentów francuskich. Kochinchina ma swego gubernatora. Od r. 1917 dopuszczono tubylców do Rady Najwyższej, obradującej nad budżetem i prawodawstwem kraju. Armia kolonialna. *Wzrost dobrobytu i modernizacja kraju postępują wciąż naprzód.*

Indie Francuskie. W skład ich wchodzi 5 miejscowości portowych: *Pondiszeri*, *Szandernagor*, *Janaon*, *Karikal* i *Mahé*. Obszar łączny ok. 513 km² z ludnością ok. 300.000 (Hindusi). Religia panująca — braminizm. Gł. miasto i port *Pondiszeri*. *Rolnictwo*: prod. trzciny cukr., bawełny, owoców. Przemysł bawełniany. Wywóz nasion oleistych. Kolonią zarządza gubernator francuski. Indie Francuskie mają swe przedstawicielstwo (jednego senatora i jednego posła) w parlamencie francuskim w Paryżu.

Posiadłości Stanów Zjedn. Am. Półn.

Filipiny. Grupa wysp w Archipelagu Malajskim składająca się z przeszło 7.000 wysp. i wysepek.³ Obszar łączny z górą 296.000 km². Ludność ok. 14 milion., przeważnie pochodzenia malajskiego. Wewnątrz wysp zachowała się pierwotna ludność — Negrytosi. Nieliczni Europejczycy (*Amerykanie*, Hiszpanie). Język oficjalny (do 1940 r.) — *hiszpański*. Religia⁴ dominująca (ok. $\frac{2}{3}$ ludności) — rzym. katolicka. Gł. miasto i port *Manila* (ok. 400.000 mieszk.).⁵ *Rolnictwo* jest podstawą życia mieszkańców. *Bogactwa plantacyjne*. Bogactwa mineralne (złoto, srebro, platyna, miedź, ołów, cyna, żelazo, węgiel, nafta, azbest, mangan) mało wyzyskane. Wywóz *cukru trzcin.* (5. miejsce w prod. świat.), *kopry* (1. miejsce w prod. świat.) i innych pro-

¹ W Tonkinie.

² W Kochinchinie.

³ Największe wyspy: Luzon, Mindanao, Samar, Panay, Palawan, Negros, Mindoro z Bilaran.

⁴ Ok. 91% chrześcijan, poza tym poganie i mahometanie.

⁵ Manila położona jest na wyspie Luzon.

duktów kokosowych, konopii manilskich, włókien agawowych, tytoniu i wyrobów tytoniowych (*cygara*), orzechów ziemnych, drzewa, haftów, nieco złota. Jednostka monetarna: dolar manilski (związany z walutą U. S. A.) = ok. 2,65 zł. Skolonizowane w połowie XVI w przez Hiszpanów Filipiny do r. 1899 stanowiły kolonię hiszpańską, w którym to roku zostały odstąpione Stanom Zjedn. Am. Półn. *Kraj autonomiczny* pod zwierzchnictwem U. S. A. Ustrój republikański¹. Prezydent obierany na lat 6, ograniczony jest w swojej władzy przez angielskiego gubernatora generalnego, który jest łącznikiem pomiędzy Filipinami a Stanami Zjedn. Am. Półn. Armia ok. 13.000. Na podstawie układu z U. S. A. z r. 1935 Filipiny mają za lat 10 (t. j. w r. 1945) uzyskać pełną niepodległość. *Pod rządami amerykańskimi rozwój gospodarczy kraju i oświata czynią duże postępy*. Szkolnictwo w stanie rozwojowym. Szkoły zawodowe. 4 uniwersytety.

Kolonie portugalskie²

Timor³. Obszar ok. 19.000 km²; ludności (przeważnie pochodzenia malajskiego) ok. 1/2 milion. Gł. miasto i port *Dilli*. Wywóz kawy, drzewa sandałowego, kopry, wosku.

Indie Portugalskie⁴. W skład ich wchodzi enklawy: *Góia, Damao, Diu* (wysepka).⁵ Obszar łączny ok. 4.000 km² z ludnością ok. 600.000 (Indusi, metysi; w 2/3 rzym. kat.). Gł. miasto i port *Pandżim* (Nowa Góia). Rolnictwo. Wywóz *orzechów kokos.*, kopry, korzeni, ryb, soli, manganu.

Macao (Makao)⁶. Port z wysepkami *Taipa i Colóane*. Obszar ok. 10 km² z ludnością ok. 170.000.

Posiadłości włoskie.

Wyspy Egejskie. 14 wysp, z których największa *Rodos*. Obszar łączny ok. 2.585 km² z ludnością ok. 134.000 (83% Greków, poza tym: Turcy, Włosi, Żydzi). Gł. miasto i port *Rodos*. Produkcja winogron.

Tientsin — miasto portowe w Chinach — jest *koncesją włoską*.

¹ Kobiętom przysługuje prawo wyborcze.

² Dane statystyczne niepewne.

³ Zach. część wyspy z wysepką *Kambig*.

⁴ Resztki dawnych posiadłości portugalskich w Indiach Przedgangesowych.

⁵ Do Indii Port. należą ponadto wysepki: *Angediva, Sao, Jorge, Morcegos* i mały skrawek terytorium *Danara i Nagar*.

⁶ Patrz Chiny.

Posiadłości państw europejskich w Azji mają w przeważnej części dobrze rozbudowaną sieć kolejową.

PODRÓŻNICY, BADACZE I INNI DZIAŁACZE POLSCY W AZJI.

Działalność misyjna polska w Azji datuje się od XVI wieku, a więc wyprzedza działalność eksploratorską i naukową. Znaczne zasługi na polu misyjnym położył w drugiej połowie XIX w. arcyb. W. Zaleski — założyciel seminarium duchownego na Cejlonie.

J. Kosyrzewski /XVIII w./ odkrył północne wyspy Archip. Kurylskiego. Grólewski /XVIII w./ badał azjatyckie ziemie rosyjskie. J. Kowalewski /XIX w./ badał Mongolię. L. Barszczewski /XIX w./ badał Pamir, Attaj, Turkiestan, Bucharę. B. Grabczewski /XIX/XX w./ badał Tybet płn., Turkiestan, Mandżurię, Pamir, Kandżut. Geolog K. Bohdanowicz /XIX/XX w./ badał płn. Persję, Mandżurię, Kameczatkę. Botanik M. Raciborski /XIX/XX w./, zoolog M. Siedlecki /XIX-XX w./ i botanik K. Roupert /XX w./ badali Wyspy Sundajskie /Jawę. Orientalista T. Kowalski /XX w./ badał Turcję¹.

Syberię badało wielu polskich podróżników i uczonych, a mianowicie: A. Kamiński Dłużyk /XVII w./², J. Potocki /XVIII/XIX w./, J. Kowalewski /XIX w./, J. Kobyłecki /XIX w./, K. Bohdanowicz /XIX/XX w./, botanik Łagowski /XIX w./, archeolog Witkowski /XIX w./, geolog A. Czekanowski /XIX w./, przyrodnik J. Czerski /XIX w./, etnolog B. Piłsudski /XIX/XX w./, zoolog B. Dybowski /XIX/XX w./, antropolog J. Talko-Hryncewicz /XIX/XX w./, geolog J. Morozewicz /XIX/XX w./, W. Sieroszewski /XIX/XX w./, geolog Piwowar /XX w./.

¹ Podróżnik rosyjski pochodzenia polskiego M. Przewalski (XIX w.) badał Turkiestan i Tybet.

² Autor pierwszego polskiego opisu Syberii.

W XVII w. pierwszym kolonizatorem kraju nad Amurem był Polak N. Czernichowski. W Syberii spotkać można szereg nazw geograficznych polskich, jak to osady: Bar, Pański Dwór, Warszawska, Kosyrzewska (wieś)¹; góry Czekanowskiego, góry Przewalskiego, góra Dybowskiego, grzbiet Wanda, góra i lodowiec Arctowskiego, Przylądek Sulkowskiego, Zatoka św. Maurycego,² rzeka Nałkowskiego, wodospad Czerskiego, wodospad Haliny i inne. W epoce porozbiorowej element polski był pionierem postępu i kultury w rosyjskich posiadłościach azjatyckich. Syberia lwia część swej kultury zawdzięcza polskim zesłańcom i wychodźcom. Praca polskich inżynierów i techników uruchomiła przemysł naftowy na Kaukazie i stworzyła w znacznej części rosyjskie kolejnictwo w Syberii, Mandżurii i Turkiestanie.

¹ Osada kozacka (pod Orenburgiem) — Baryńska Stanica została założona przez Marynę Mniszchównę.

² Nazwana tak na cześć Maurycego Beniowskiego — konfederata barskiego.

SPIS RZECZY.

	Str.
Azja	7
Cesarstwo Japonia	8
Republika Chiny	13
Republika Mongolia	18
Cesarstwo Mandżuko	20
Republika Turcja	22
Królestwo Iran	25
Królestwo Afganistan	28
Królestwo Syjam	31
Arabowie i państwa arabskie	32
Królestwo Arabia Saudija	34
Imamat Jemen	35
Sułtanat Oman	36
Koweit	36
Hadramut	36
Królestwo Irak	37
Syria	38
Królestwo Nipal	40
Królestwo Bułan	41
Azja sowiecka	42
Republika Tannu-Tuwa	44
Brytyjskie posiadłości, protektoraty, mandaty	45
Mandat Palestyna	52
Mandat Transjordanii	56
Posiadłości holenderskie	56
Kolonie i protektoraty francuskie	57
Posiadłości Stanów Zjedn. Am. Półn.	58
Kolonie portugalskie	59
Posiadłości włoskie	59
Podróżnicy, badacze i inni działacze polscy w Azji	60

DALSZE ZESZYTY W DRUKU.

U Z U P E Ł N I E N I A

U Z U P E Ł N I E N I A

